

CBI probe: Hope for best, prepare for worst

Bibhuti Bhusan Nandy

CALCUTTA High Court ordered the CBI to investigate the Nandigram massacre and submit a report to the Court within a week, a direction that has been appreciated by the nation. The extreme urgency of an impartial inquiry into the carnage that has shocked and traumatised India was beyond doubt.

But what of the CBI? Should it not, whilst carrying out the Court's orders to the hilt, also respectfully point out that the deadline fixed for the report on this crime of genocidal proportions is unrealistic? Should it also not enter a plea that its task will not be made easier by the fact that there are no specific and well-

defined terms of reference? (And this would make the inquiry an open-ended exercise which, given the pressures on the CBI, may end up in botched-up findings?) It will be in the fitness of things for the CBI to pray for adequate time so as to do at least minimum justice to the inquiry which is of immense public interest ~ and for that the nation owes a debt of gratitude to Calcutta High Court.

The macabre episode involved multiple deaths (14 confirmed so far) and unknown numbers of injured and missing persons. Thousands of police personnel drawn from different districts and various units were deployed in the operation, not to speak of the other dramatis personae ~ the chief minister, his party cohorts

and trusted bureaucrats, conspirators all, who planned the final assault. At least the key decision-makers in the state capital and officials at district and local levels must be questioned and their actions scrutinised in depth, over

CLOSE LOOK

and above examining the foot soldiers.

The CBI's task has become all the more complex with the government and especially the police doing everything in their power to conceal rather than reveal the truth. This was evidenced by the fact that the state DGP brazenly

evaded, hours after the operation was over, giving reliable details regarding the number of casualties (he claimed only six people had died) or the number of rounds of ammunition fired in the course of the operation. If Saturday's Press reports are to be believed, CPI-M activists and senior police officers camping at Nandigram have jointly launched a massive cover-up operation, freely tampering with records regarding deployment of force, arms and ammunition issued, the actual drill of the operation followed, the fire-control order(s), identification of the dead et al.

The CBI will, hopefully, be wary of accepting such concocted evidence at face value, as well as the likely corroborating state-

ments by partisan witnesses produced by party activists. Its past experience of official resistance it has faced in investigating political crimes in the state should stand it in good stead in the conduct of the present inquiry. Within thirty-six hours of Calcutta High Court passing the order, a CBI team, headed by a joint director, reached Nandigram on Thursday and straightway got down to the job at hand. The reward for this prompt action was the discovery of significant pieces of tell-tale evidence of the gruesome operation. The trail of blood on the bridge, recovery of live bullets from the bridge, and bullet-marks on bridge walls are

Turn to page 9

On the funeral of Gauram Nabr who died in a landmine explosion. Seven others were hurt in the blast triggered by suspected rebels near a bus terminal in Srinagar on Saturday. AFP

CBI PROBE...

From page 1

significant finds, which, if properly pursued, should lead to other evidence regarding the true dimensions of the carnage and yield clues as to the identities of its perpetrators.

Pin-point information on this score can be provided by locals, but they will not share it with the investigators unless they are fully assured their identities will not be divulged. The Intelligence Bureau (IB) could certainly help the CBI in its investigation. The IB has a massive presence in every state capital and every district, it is equipped with excellent transport and sophisticated communication facilities. Its sleuths are positioned in strength at the remotest reaches of each district. East Midnapore district is no exception to this rule. Nandigram has been on the boil for months

together over the West Bengal government's land acquisition policy. The area witnessed eruption of wanton inter-party violence that took a toll of at least six innocent lives on 7 January. Since then, thanks in major part to instigation by the likes of CPI-M leaders Mr Binoy Konar and Mr Laxman Seth, the situation has been deteriorating fast and was heading for a horrific showdown.

There is no question that the IB would have reported every bit of intelligence on the evolving catastrophe as well as the disastrous police operation that was finalised by the chief minister and his trusted bureaucrats to, and I am quoting the state home secretary here, "occupy" the lost territory. On D-day, Intelligence and Home Ministry mandarins in North Block as well as the National Security Adviser in South Block surely received

all details on a minute-to-minute basis over the hotline between IB headquarters and its office in Kolkata.

And yet, in making their statements on Nandigram in the Lok Sabha and Rajya Sabha respectively, Union home minister Mr Shivraj Patil and his minister of state Mr Shiv Prasad Jaiswal merely parroted the tendentious half-truths and distortions reported by the state government. Did they do so because the survival of the UPA government hinges on CPI-M support? Clearly, the CBI will get no intelligence support from the IB and will have to take as gospel truth whatever information the state police and intelligence decide to share. In the circumstances, we can only hope for the best but prepare for the worst regarding the outcome of the CBI inquiry.

(The author is a former additional secretary, Research & Analysis Wing)

NOT THE PEOPLE'S POLICE

Police brutality and high-handedness are not a recent phenomenon. They have remained unaddressed because of structural infirmities

By SANKAR SEN

THE Nithari serial killings have caused a sense of shock and revulsion all over the country. Everyday more skeletons are tumbling out of the cupboards. The number of children and women abused and killed, as CBI investigators are now finding, will be far more than what has so far come to light. The conduct of the police has been appalling and the criticisms of police apathy and callousness are more than justified. However, Nithari killings raise some wider issues of police administration and investigation which must not be lost sight of. Otherwise, similar scandalous outrages of graver of lesser dimension will erupt.

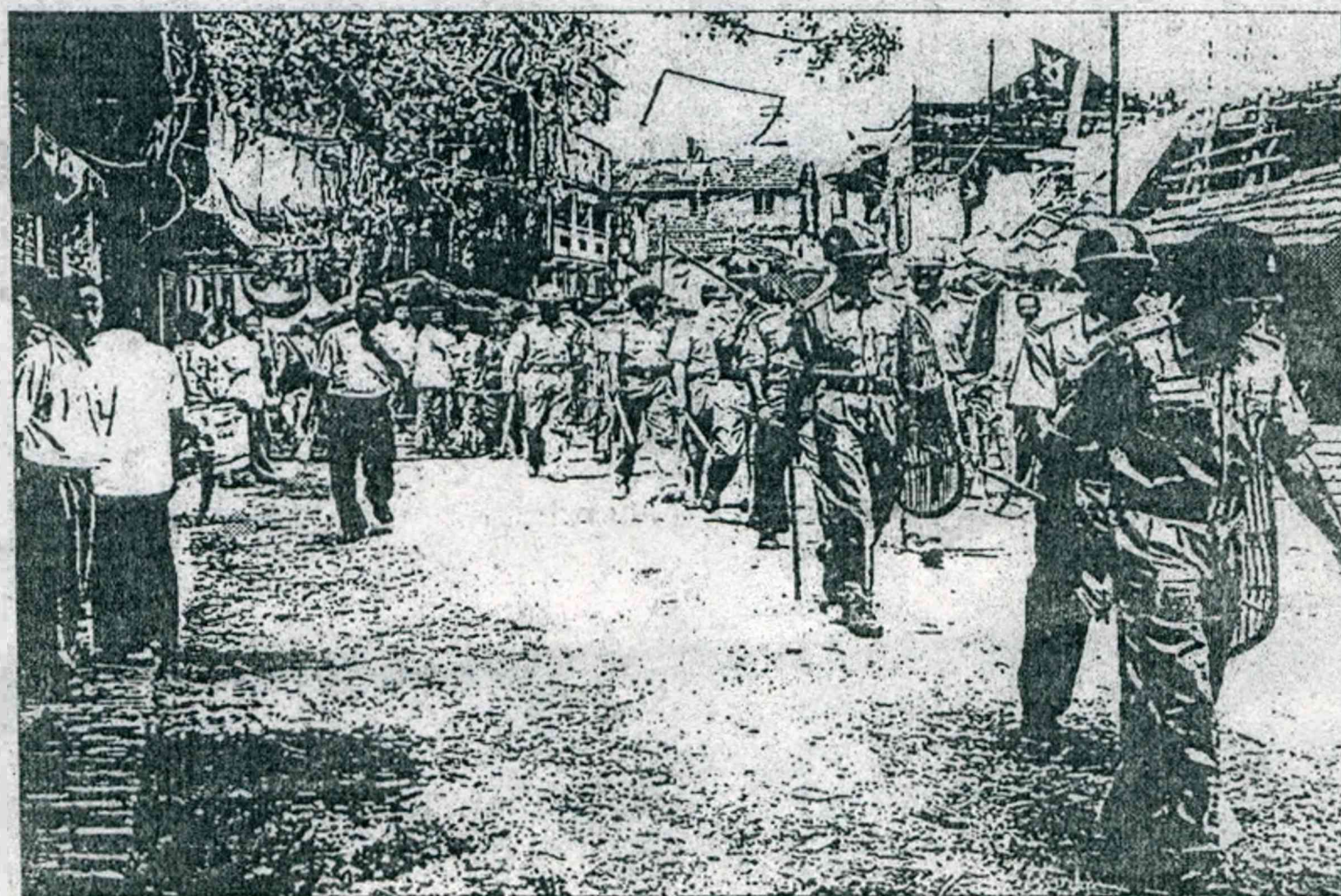
The problem of missing persons in our country has not so far been properly addressed. The path-breaking research study of National Human Rights Commission conducted by the Institute of Social Sciences has shown that in India on an average nearly 45,000 persons go on missing every year and of these nearly 11,000 remain untraced. This is just a tentative estimate because the data has been collected from police records. Many criminal cases are either not reported, and if reported not registered, by the police. NHRC research has shown with hard data that every year the percentage of untraced persons continues to increase.

State police agencies have their own procedures for tracing missing persons. Wherever the case of a missing person is received, no formal FIR is registered in the police station, and only a missing person entry is made in the police station diary. The station house officer forwards the information to the superintendent or deputy commissioner of police who in turn forwards it to the office of the police chief. The local police officers publicise the particulars of the missing persons in the media by circulating the available identification details and the photographs. No further efforts to locate the missing persons who are soon abandoned.

At the police headquarters, information regarding the missing persons is lodged with the "Missing Persons Bureau", a wing of the state CID, and they in turn forward it to the National Crime Records Bureau of the Government of India which acts as a documentation centre, but plays no role in the tracing. Thus virtually under the existing arrangements no serious effort worth the name is made at any level to trace the missing persons. This is a gaping loophole in

the existing arrangements for crime prevention and control. NHRC's study has shown that many of these missing persons, particularly women and children, are trafficked for commercial sexual exploitation, forced labour and other forms of abuse.

I recall with some measure of satisfaction that when posted as DIG in a Range Headquarters in Orissa I could help a father to trace his only missing son because I

detailed an officer exclusively for investigation. The child was traced in Mumbai by the investigating officer after a week. However, this is not possible in every case because of manpower constraints.

In the USA private non-profit organisations like the National Centre for Missing and Exploited Children provide free services for the families of the kidnapped and sexually-exploited children. It also serves as a clearing house of information about missing and exploited children. In India also there are NGOs like Children India Foundation and National Centre for Missing Children. They have hosted sites displaying the photos of missing persons and children on whom the police is conducting investigation.

However, there is no systematic coordination and cooperation between the police and NGOs dedicated to the endeavour. Indeed efforts to trace missing persons are ad hoc and slipshod, and in consequence a large number of persons, particularly women and children, remain untraced. Resources and time at the disposal of police agencies are totally inadequate to deal comprehensively with the growing magnitude of the problem. Further, the police have displayed utter lack of sensitivity in deploying even their limited resources to tackle the problem and displayed no concern for the plight of the victims. A national centre for missing and exploited children should be set up with links between the government and non-government agencies working across the country. It is not possible for police

alone to bear the brunt of the problem.

Further in all cases of missing person a "zero FIR" can be registered to enable the police to take up sustained investigation. However, there is a reluctance on the part of the police to register complaints because any upswing in crime figures is viewed as lack of efficiency and competent performance on the part of the field officers. They are under constant pres-

sure from their senior officers, and the latter from their political bosses, to ensure that crime figures do not show any disproportionate increase. There is a conspiracy of silence from top to bottom when station house officers refuse to register the case and drive away the complainants. The performance of the ruling party in the maintenance of law and order in the floor of the assembly is judged on the basis of manipulated crime figures. This tyranny of statistics is wreaking havoc. On a conservative estimate registered crimes in India are not even one-tenth of the actual incidence.

Victimisation surveys are done in many western countries to know the actual incidence of crime from the victims because police statistics are viewed as unreliable. This, however, is never done in India because this may reveal the massive the rising crime graph all over the country. In UP the malaise has surfaced in an aggravated form because of constant political pressures on the police to keep crime figures under control.

One retired DG of UP police had formally complained to the NHRC about the illegality of instruction issued by the then chief minister to the police officers that crime figures must show a decline. Thus crime statistics are like a scene from *Alice in Wonderland*. The images of crime figures in UP in 1996 were less than those in 1905. How many of our newspaper reporters know or mention this? In such a scenario the poor, voiceless people are the worst suf-

ferers and the Nithari killing are a tragic illustration of the outcome of this monstrous malpractice.

The UP government after bitter public criticism has decided to suspend two senior IPS officers and dismiss some subordinate officers. While disciplinary action is called for, the hard fact remains that this does not address the systemic malaise eating into the vitals of the police organisations.

Police brutality and high-handedness are not a recent phenomenon. Even as early as in 1850 Torture Commission, and later on the Police Commission (1902-03) and subsequently many other commissions highlighted misconduct of police station officers and their lack of concern for the rights of the people and particularly of the poor and downtrodden. They have remained unaddressed because of structural infirmities in the police which today function as the ruling party's police and not the people's police.

Today in all states, with greater or lesser degrees there is constant political interference in the transfer, posting and investigation to cases done by the police. In some states the police will not register FIR unless the party apparatchiks nod their approval. Hence, the prime concern of the police officers is to keep the politicians in power happy and do their bidding. They have no time for helping the people in distress, and particularly if they are voiceless migrants.

Many experts and analysts have emphasised the need for improving and humanising police training for attitudinal transformation. But training, though a very important input, cannot overcome the impact of the organisational culture. Very soon police subculture prevails over principles and norms taught during training. The answer is to insulate the police from corroding extraneous pressures and influence. Hence the abiding importance of structural police reforms recommended by the National Police Commission. Recently the Supreme Court in the case of Prakash Singh has given directions to central and state governments for police reforms with a view to ensuring police autonomy and accountability and freeing it from asphyxiating political control. There is determined resistance from state governments, irrespective of the colour of the ruling parties, to implement these reforms.

There is need for greater public awareness and vigorous pressure to implement these reforms directed by the Supreme Court otherwise, tragic Nithari killings, will remain just another grim episode in the annals of country's misgovernance and lack of resolve to break the noxious police-politician nexus.

A Senior Fellow, Institute of Social Sciences, the author had served as Director, National Human Rights Commission, and the National Police Academy.

The Terrible Plight of Women in Pakistan

Women in Pakistan, or rather throughout the world, bear the brunt of increasing poverty, colossal human deprivation, poor governance; discrimination based on custom, tradition, and civil and military strife.

While growing up in Pakistan is a perpetual struggle, to be a woman in this region is to be almost a non-person. Women comprise 48% of the population of Pakistan. This difference in the gender ratio is also a reflection of neglect and social prejudices against female babies. But even this huge percentage is ignored or discriminated against by the political, social and economical structures of country. That horror affects women above all, and most cruelly in the so-called "third world". In Pakistan women face numerous problems of different kinds, including obstacles in employment, higher education, low wages, sexual harassment, draconian laws, restrictions in taking part in mainstream politics, social differences, domestic labour, honour killings, poor living standards and conditions, etc. The reason for this social degradation is acute poverty.

The vast numbers of poor people in the region are starved of sustainable livelihoods and a combination of basic needs. While both sexes suffer due to being locked in their rigid and narrowly defined gender roles, it is the women who pay the price in a much more obvious way. Underlying the inequalities faced by women in all areas is one fundamental dilemma: poverty. But Pakistani women personify a gender and class-specific poverty of opportunity. In order to understand women's position in Pakistan; we must address the way

gender determines power, status and "control over resources".

In Pakistan, the hierarchies, through which not only women but also entire communities are oppressed, are far more associated with the semi-feudal/semi-capitalist system than with religion or culture. A gender division of labor reinforces unjust and discriminatory practices. Although women perform some of the heaviest, dirtiest and most labor-intensive work, much of the labor remains invisible as it occurs either within the household or in the unregulated informal sector. Women comprise of 30% of the total labor force, but 65.7% of this female labor force is officially accounted for in the informal sector. For many informal sector workers, perhaps the majority, working conditions and terms of labor are exploitative, characterized by low wages and long working hours with no protective laws. These are due to the policies demanded by the IMF. The informal sector is growing, which is making conditions for the working class even worse. The informal sector has grown 8 to 9 times since 1978-79. One example of this problem is that of the brick kiln workers in Pakistan. An estimated 100,000 females work in brick kilns, but they are not "officially" employed because whole families work in a form of bonded labour, in which only the male head of the family is registered.

Globalisation has benefited only a miniscule elite class of women, leaving the vast majority of women in the agricultural, formal and informal sectors to cope with the negative impacts of this "liberalization". Some 66.4% of the female labour force works for a liv-

ing in the rural economy. The rural women are said to work between 12 to 16 hours a day. The female labor force has grown at an average annual rate of 16.7% over the last 15 years, although their position is becoming less secure day by day. On the other hand, women's participation in the formal industrial labour force is 34.3%, whether self-employed or contracted, they are exploited by everybody, from law enforcement authorities to petty moneylenders. The capitalist system regards women as a convenient source of cheap labour and part of the reserve army of labour to be drawn on when there is shortage of labour and then discarded again when the need disappears. The absolute domination of imperialism and the giant multinationals ensures that the last drop of surplus value is mercilessly squeezed out of men, women and children without distinction.

The slavery of women is worse today than in any other time in history. Up to 80% of women are subjected to different forms of domestic violence in their lives. Violence against women includes not only physical violence, sexual, psychological and emotional abuse. Physical violence includes murder, sometimes in the guise of honour killings, notoriously known as "KaroKari", female infanticide, stove burning and acid throwing. Sexual violence includes rape, marital rape, custodial rape, gang rape, incest, public stripping, and harassment through language, gesture and trafficking and forced prostitution. According to the United Nations Population Fund (UNFPA) 80% of the 600,000 people trafficked across interna-

tional borders each year are women and girls. These include more than 25,000 women from Pakistan. This trade has an annual profit of 12 billion dollars.

Discrimination against women often starts before birth and lasts throughout their lives. The birth of a girl is regarded as a misfortune. Every year some 500,000 women die from complications arising from pregnancy and perhaps a further 200,000 die from unprofessional and clandestine abortions. The annual GDP growth rate is 6.6%, but whatever the growth has been, it is largely limited to the elite in the region. Any so-called "benefits" of competitive markets and other mainstays of globalization have been tilted towards the elite minority and have completely failed to alleviate the poverty of Pakistani women. Unemployment is increasing due to privatization and downsizing associated with the race to become more competitive. Globalization has also failed to address the issue of economic and environmental sustainability; instead it has force poor and uneducated women into a more acute situation of deprivation and subjugation than ever before.

The political history of Pakistan in the post independence era has been turbulent. Women remain severely underrepresented in political offices, civil services and other local bodies. They have hardly a voice in the decision-making forums. Their entry into politics is hindered by a corrupt money-centered violent political system. Women form less than 5% of the membership of any political party in Pakistan. Female participation in parliament is abysmally poor and most of the women elected to parliament on reserved seats belong to the traditional ruling elites. Things are even worse for women in Pakistan, where the Islamic Sharia

is the law. Despite 'constitutional' guarantees of equality, legal discrimination against women persists in terms of criminal punishment, property, citizenship, marriage/divorce, tenancy, adoption, abortion, rape and trafficking.

These discriminative attitudes were a part of our primitive culture but ironically during the dictatorship of general Zia-ul-haq these were made a part of our law. Women were bonded in the name of Islamisation and were restricted in the disguise of "protection". The word "protection" was potentially damaging for women. In Pakistan it meant a greater prohibition of women participation in social, cultural and political activities. It strengthened the perception of women as subordinate weak and incapable; a trend that is reflected in both laws and policies. Pakistan; in addition; is home to two constitutionally created bodies with supra-constitutional and extra-judicial powers. These "parallel judiciaries" - the Council of Islamic Ideology and Federal Sharia Court - have taken decisions that violate fundamental rights guaranteed in the 1973 constitution. One of the worst examples is the Haddood law, Zina ordinance, introduced in 1979 by the vicious US sponsored dictator Zia-ul-haq. Under the Zina ordinance, cases of rape have often been converted into sexual relations outside marriage, which are considered offences under the ordinance. Thus the risks for women reporting rape are manifold.

Those really responsible are the imperialists in Washington and their stooges in Pakistan who armed and financed these monsters in theirs "struggle" against "communism". Feminism has nothing in common with the real struggle for the emancipation of women. They merely channel the revolutionary spirit of women away from the labor movement. The tragedy

with these is that do not understand that not every individual man subscribes to an overt patriarchal ideology and not every individual women is in a subordinate position. They fail to see the overall structure of this capitalist society. We must oppose a partial approach, which places the cultural battle at the center of our campaign independent of class origins.

In the past women were conditioned by class society to be politically unorganized and passive, thereby providing a social base for reaction. The bourgeoisie utilizing the services of religion, feminism, the press and media, bases itself on this layer to keep itself in power. But this situation is changing. The role of women in society is being more widely discussed. The constant attacks of capitalism on women will further radicalize ever-broader layers of women and push them in a revolutionary direction. The only road to a better life is the road of organized labor's struggle against capital - against all oppression, evil and exploitation. The interest of working men and women are equal, are one. Only in a united struggle together with male workers shall we obtain our rights and win a better life. No nation can develop half free and half chained - women have to organize themselves to abolish political, social and economic oppression. But this organization has to be on the basis of class rather than gender. Attitude shifts in society as a whole are required to overthrow the capitalist system and this is why the gender issue is not just one about women, but about both men and women and their interaction.

Achieving gender equality requires transformative change, its need to aware and mobilize women workers and struggle unitedly against the exploitation.

[Courtsey: *Flashes from WFTU*]

I have to follow capitalism: Buddha

Chaitanya Kalbag
Kolkata, July 18

IT IS like being thrown about in an ideological cocktail shaker. You get off a gleaming passenger jet and drive over a soaring expressway to the 227-year-old Writers' Buildings in Kolkata to meet a very capitalist communist politician.

West Bengal Chief Minister Buddhadeb Bhattacharjee says there is no place for jobless growth, and now that the communists' radical land reform, which broke up large zamindar land-holdings among small and marginal share-croppers, has nearly run its course, the logical next step is industrialisation. This is not music to the ears of the CPI(M)'s allies in the Left Front coalition that has ruled the state, unchallenged, for the past 30 years.

✓ "I am very clear in my mind. This is capitalism. I just cannot build socialism in one part of the country. They (leftist critics) theoretically cannot accept this position. Academically they cannot accept this position. I cannot build socialism in one state of India. I have to follow capitalism. But we have to protect against the negative effects of a capitalist society," Bhattacharjee told the *Hindustan Times* in an exclusive two-hour interview.

Continued on Page 11

6
Hindustan Times, July 19, 2007

I have to follow capitalism: Buddha

West Bengal chief minister in conversation with Chaitanya Kalbag

Continued from Page 1

"The world is changing. Communists are also changing. We can't stick to our old dogmas. Deng Xiaoping used to say 'Learn truth from the facts, not from dogmas'."

The Left Front won power for the seventh straight time in the May 2006 state elections, with 235 seats in the 294-seat legislature. The CPI(M), riding on the slogan of industrialisation, won a crushing majority on its own with 176 seats. But the euphoria of that victory has dimmed sharply in the ferocious confrontation between the government and protesters in Nandigram, where a chemical hub was sought to be set up, and in Singur, where the Tatas plan to build a small-car plant. Fourteen people died in police firing at Nandigram on March 14, and six more in subsequent group clashes.

"What we learnt from Nandigram is that we should move fast, but cautiously... I admit that we failed to reach the masses. Before we explained what it was all about, what the chemical hub was, what benefits they would get, the opposition successfully misled the people," Bhattacharjee said. He said Nandigram would not go ahead, but a chemical hub was essential "in or around" the port city of Haldia. "If I fail, then it will go to Gujarat," he added.

Bhattacharjee made clear competition for investment was intense. West Bengal beat out

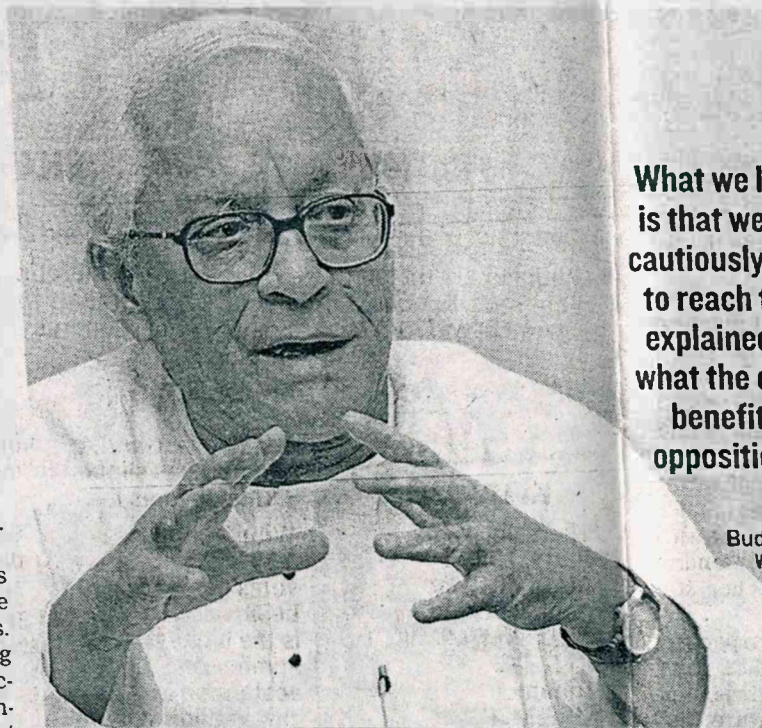
seven other states to win the huge chemical hub project, whose anchor investor is Indian Oil Corporation. The project would also spawn downstream industries like polymers and rubber.

"We should speed up the process of industrialisation because new proposals are coming. We cannot just wait," Bhattacharjee said. "If I miss the trend, I will miss the bus. Because (investors) cannot wait for West Bengal for months together. They will just move to another state. There is keen competition between states like Gujarat, Maharashtra and West Bengal. Therefore time is a factor."

He admitted that there has been opposition from the CPI(M)'s Left Front partners. "We are still debating among ourselves the need for manufacturing investment in West Bengal. If we sit content with what we have done in agriculture, it will not help us. We have to move from agriculture to industry."

He said the "traditional left is a little confused", and the Trinamool Congress, the largest opposition party with 30 seats, was taking advantage of the situation.

"Without industry how do you progress? This is the general trend of all civilisation — from village to city, from agriculture to industry. You cannot stop it, you should not stop it. And for that you need private industry, private capital, you need big business. We need multination-

“

What we learnt from Nandigram is that we should move fast, but cautiously... I admit that we failed to reach the masses. Before we explained what it was all about, what the chemical hub was, what benefits they would get, the opposition successfully misled the people

Buddhadeb Bhattacharjee,
West Bengal Chief Minister

”

SUBHANKAR CHAKRABORTY/HT

als — the only reservation is that we won't let them enter the retail sector.

"We need big investment, we need manufacturing industries. At the same time, we just cannot say we do not want FDI (foreign direct investment). We have discussed all these things in our party — FDI, SEZs (special economic zones), taking loans from the World Bank. But our Left partners are still vacillating."

Bhattacharjee described his vision of replicating the miracle of Haldia, which was a sleepy fishing village on the Haldi river

30 years ago and is now a thriving industrial town with 106 factories, on the opposite bank in Nandigram. "We thought we would build a bridge over the river and create another Haldia," he said a trifle wistfully.

But now that Nandigram will not happen, Bhattacharjee is determined to push ahead with Singur, where the Tatas are trying to buy land from 12,000 farmers. The Singur car factory would create 4,000 jobs and spawn a host of ancillary industries. "It will change the entire economy of that area. It will

change the quality of life in that area... Therefore Singur is very important for us." He said the Tatas, and the government, would do all they could do to train the "land-losers" to take up other occupations.

"Only a small number still oppose it, and they are being patronised by the opposition. But this is not the whole story. I think Singur is now a closed chapter. They have got the message that it just cannot roll back."

The chief minister said he has tried very hard to reason with Mamata Banerjee, who

mounted a 26-day hunger strike over Singur and has said she will never allow the plant to come up. "I am trying again and again to talk to the opposition. I have written at least six letters to Mamata Banerjee, to discuss and try a dialogue," said Bhattacharjee wryly. "I have not written six letters to any of my friends, boy or girl friends, in my college days."

Bhattacharjee said he was keenly aware that West Bengal received little or no major manufacturing investment after the Durgapur steel plant. Now, investors are flocking to the state, drawn by its political stability, law and order, and communal harmony.

So what differentiates Bhattacharjee from Gujarat's Narendra Modi? He says the "Left alternative" means supplying free books and mid-day meals in the state's 68,000 primary schools, covering 72% of the population in state-run hospitals and clinics, and setting up 600,000 self-help groups for 5.6 million women.

"Some economists think that the market economy is omnipotent. We don't think so. We live in a market economy, but it marginalises a section of the people. Who will take care of them?" asks Bhattacharjee.

As an example, he said of the 38,700 villages in West Bengal, the government has identified 4,612 that are the "poorest of the poor." "We have to take care of them. This is the Left alterna-

tive," he said. "We have to protect people against the negative effects of a capitalist society... We have enrolled more than one million workers in the unorganised sector for provident fund."

Bhattacharjee told the Hindustan Times there were three major projects in the pipeline. The first was a seaport, the largest in India, on the Bay of Bengal, to take advantage of India's "Look East" policy and be the entrepot for trade with Southeast and East Asia. The second, an elevated mass-transit system in Kolkata using Czech technology, would cover a 46-km route from Joka to Sodepur. And finally, a new east-west corridor for the Metro, from Salt Lake to Howrah station.

The chief minister is also excited about horticulture and agricultural exports, and setting up cold storage and cold chains for vegetables — West Bengal produced 11.6 million tonnes last year, the most in the country. Flowers from the Kolkata market are now flown to the Netherlands.

The 63-year-old Bhattacharjee, a poet and playwright who has translated two Gabriel Garcia Marquez books, said he had no time now to write. He is currently reading Orhan Pamuk, the Nobel Prize-winning Turkish novelist.

With Rajiv Bagchi and Anirban Choudhury

(FULL INTERVIEW ON
www.hindustantimes.com)

ਸਰਵ-ਸੀਮਾਨ ਜੀ,
ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ
ਮਹਾਨ ਨਿਘਾਰ ਵੱਲ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ
ਆਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ
ਧੱਸਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ? ਇਹ ਹਨ ਉਸ
ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ:

* ਉਸ ਅਸਲੀਲ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ
ਲੋਹੜੇ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ
ਇਹਨਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ
ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਅਖਬਾਰ ਵੀ, ਜਿਹੜੇ ਇਸ
ਹੱਦ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਆਪਣੇ ਇਸਤਿਹਾਰਾਂ
ਵਿੱਚ ਅਸਲੀਲ ਸਮੱਗਰੀ ਛਾਪਦੇ ਹਨ।

* ਬਹੁਤੇ ਸਿਰਕੱਢ ਅਖਬਾਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ
ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ, ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕਲ
ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਾਪਦੇ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ
ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਮਹੱਤਵ ਦੀਆਂ
ਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਨਾਸਬ ਜਾਂ
ਫਿਰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

* ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ
ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਦਰੁੱਸਤ ਤੌਰ
ਉੱਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ
ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ
ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਪੈਦਾ
ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰੈੱਸ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਨਾਂਅ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਚਿੱਠੀ

ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਸਾਧਨ ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ
ਉਲਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਬਤ ਹੋ
ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਤਾਰਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਤਾਂ ਇੱਕ
ਸਾਇੰਸ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੋਤਿਸ਼ ਇੱਕ ਨਿਰਾ ਢਕੋਂਸਲਾ।
ਜੋਤਿਸ਼ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ
ਕਈ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ
ਹੀ, ਸਗੋਂ ਹੋਰਨੀਂ ਥਾਂਈਂ ਵੀ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋ
ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ

ਹੀ ਇੱਕ ਮਿਸਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪ੍ਰਮੋਦ ਮਹਾਜਨ ਭਾਜਪਾ
ਦੇ ਇੱਕ ਚੋਟੀ ਦੇ ਨੇਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ
ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ
ਕੇਸਰੀ ਪੱਤਰ ਸਮੂਹ, ਜੋ ਕਿ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ
ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਛਪਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਉਭਾਰ ਕੇ ਇਹ
ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਛਾਪੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਜੋਤਿਸ਼
ਦੀ ਇੱਕ ਸਿਰਕੱਢ ਫਰਮ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕਿ
ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਨਗੇ। ਇਸ

ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹਫਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰ
ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲਾਂ
ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ
ਬਾਵਜੂਦ ਕਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ
ਪੂਰੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ
ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ।

* ਫਿਲਮੀ ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨ-
ਸ਼ੋਕਤ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਥਾਂ

ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਹੀ ਖਬਰਾਂ ਛਾਪੀਆਂ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਟੁੱਟਣ
ਬਾਰੇ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਛਾਪ ਕੇ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ
ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ
ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਦੋ-
ਜਹਿਦਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਹੀ। ਇਹ
ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ

ਦੌਲਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਅੱਜ ਤੋਂ
ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮਿਲ ਜਾਣ
ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ।
ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਮੱਧ-ਵਰਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਖਪਤਵਾਦੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ
ਮਿਹਨਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਖਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ। ਅਖਬਾਰੀ ਸਨਅਤ ਹੁਣ
ਉਹ ਕੁਝ ਹੀ ਪਰੋਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ
ਵੱਧ ਵਿਕੇ ਅਤੇ ਤਕੜਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਵੀ ਦੇਵੇ।

ਚਿੱਠੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਲੰਮਾ ਨਾ ਕਰਦਿਆਂ
ਹੋਇਆਂ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੱਖ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ
ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਕੁਝ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ
ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ

ਰੇਲਵੇ, ਟਰੇਨ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ
ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਆਮ ਪਾਠਕ ਸਮਝ ਹੀ
ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹਿੰਦੀ
ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਜੇ
ਲੋੜ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਹੋਈ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ
ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਕਾਂਗਾਂ। ਭਾਰਤੀ
ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੜੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੇ,
ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਰੋ।

ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗਰ

ਏਕਤਾ ਭਵਨ, ਛੋਹਰਟਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

Articles

NZ 4/6/2007

इंद्रजीत ने कबूली थी महाजन हत्या की बात!

Exposure of CBI

14-5-2007

14-5-2007

महाजन हत्याकांड: कोर्ट की फटकार पर हरकत में आई सीबीआई

कुमार अभिमन्यु, चंडीगढ़

कोर्ट के गंभीर रुख पर अमृतसर के चर्चित नरेश महाजन हत्याकांड की सीबीआई ने नए सिरे से जांच तो शुरू कर दी है, पर महाजन परिवार को विश्वास नहीं है कि उनकी अपेक्षानुसार इसमें रिजल्ट आ पाएगा। कोर्ट में दोबारा जांच रिपोर्ट पेश कर सीबीआई फिर से केस क्लोज करने की बात कहे, इससे पूर्व महाजन परिवार चाहता है कि सीबीआई की पूरी जांच टीम बदली जाए। यह बात भी सामने आई है कि मामले के एक आरोपी इंद्रजीत ने नरेश महाजन के सिर पर रॉड से वार कर हत्या की बात कबूली थी।

11 जुलाई, 2001 को सीबीआई को जांच के लिए केस सौंपते समय पंजाब एवं हरियाणा हाईकोर्ट ने कहा था, एसपी स्तर से नीचे का अफसर जांच नहीं करेगा। सीबीआई ने इस आदेश को नहीं माना। एसपी रैंक के अफसर ने कभी

नरेश महाजन की फाइल फोटो।

महाजन परिवार सीबीआई की नई टीम से मामले की जांच कराने की मांग करने की तैयारी में है।

इन प्वाइंट्स पर कोर्ट में हुई है सीबीआई की खिंचाई...

जब मामले के आरोपी इंद्रजीत शर्मा ने ब्रेन फिंगर प्रिंटिंग टेस्ट और लाई डिटेक्शन टेस्ट में नरेश महाजन के सिर पर लोहे की रॉड से हमला करने की बात

जांच ही नहीं की।

सीबीआई स्पेशल कोर्ट, पटियाला की टिप्पणी है कि जांच एजेंसी ने केस को बहुत कैजुअल लिया। यह गंभीर बात है। कोर्ट ने सीबीआई की क्लोजर रिपोर्ट खारिज कर गंभीरता से जांच करने को कहा है। दूसरी तरफ अब कोर्ट में अर्जी देकर

कबूल कर ली थी, तो सीबीआई ने इस बाबत सबूत क्यों नहीं जुटाए?

- मामले के अन्य चारों आरोपियों से साइंटिफिक तरीके से क्यों नहीं की गई पूछताछ?
- केस के सबूत मिलाने वाले अमृतसर के तत्कालीन एसपी-सिटी एसएस बराड का नार्को एनालाइसिस टैस्ट क्यों नहीं कराया?
- सीबीआई ने केस में क्लोजर रिपोर्ट पेश कर यह कैसे कह दिया कि टैस्ट कराने के लिए उसके पास समय नहीं है? क्या कोई जांच एजेंसी इस तरह की बात कह सकती है?

केस के कुछ गंभीर प्वाइंट्स

- 22 अक्टूबर 1998 को अमृतसर में महाजन की दिनदहाड़े हत्या हुई थी और उनके शरीर पर जखमों के 12 निशान पाए गए थे।
- पुलिस ने ऐसे व्यक्ति के बयान पर 174 की कार्रवाई कर दी जिसने मौके पर जाकर लाश भी नहीं देखी थी। महाजन परिवार के हंगामे पर दूसरे

दिन हत्या का केस दर्ज हुआ।

जांच में यह बात इस्टेब्लिस्ट हो चुकी है कि एसपी एसएस बराड ने उन सबूतों को नष्ट कर दिया, जिन्हें महाजन के भतीजे पुनीत महाजन और तब की एसपी विभूराज ने उन्हें हेंडओवर किया था।

आरोपी कंवलजीत

सिंह और उनके सहयोगियों पर महाजन का चैंबर सर्च कर सबूत मिलाने और लॉकर खोलकर आरोपियों का सामान ले जाने का आरोप है। ये सबूत पैरलल बैंकिंग गिरोह का पर्दाफाश करने वाले थे। इस पर गंभीरता से जांच नहीं की गई। पांच में से सिर्फ एक आरोपी को पकड़ कर सीबीआई ने पूछताछ की। साइंटिफिक जांच में

इंद्रजीत शर्मा

हत्या की बात कबूलने के बावजूद सीबीआई ने जांच को आगे नहीं बढ़ाया। हत्या में इस्तेमाल रॉड और अन्य सामग्री बरामद नहीं हुई।

- न तो सबूत नष्ट करने वाले अफसर से साइंटिफिक तौर पर जांच हुई और न ही बाकी चारों आरोपियों से।
- साढ़े पांच साल तक जांच करने के बाद सीबीआई ने 178 लोगों से पूछताछ की और 10 अक्टूबर, 2006 को यह कहते हुए कोर्ट में क्लोजर रिपोर्ट पेश कर दी कि उसे आरोपियों को फांसने के लिए कोई सबूत नहीं मिले।

सक्रिय हुई सीबीआई...

कोर्ट की खिंचाई के बाद सीबीआई ने आरोपियों और केस का सबूत नष्ट करने वाले एसपी से साइंटिफिक तरीके से पूछताछ की तैयारी शुरू कर दी है। महाजन परिवार से संपर्क कर सीबीआई जल्द इस दिशा में कदम उठाएगी। कोर्ट से फाइल लौटने के बाद सीबीआई टीम इसकी स्टडी कर रही है।

Handwritten signature or mark.

ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣਾ ਅਜੇ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ

Articles
N2 21/10/07

ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, 'ਇਨਸਾਫ਼ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੋਂ ਕਾਰ ਦੇ ਤੁਲ ਹੈ'। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮਾਲਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਧਿਰ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਤ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਆਸ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਮਜ਼ੋਰ ਧਿਰ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਸਾਲ। ਇਹ ਆਰਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਨਅਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਤਵਰ ਯੂਨੀਅਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਸ਼ੀਸ਼ਾਲੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਕੇਂਦਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੀ ਐੱਮ ਮਿੱਲ, ਜਿਹੜੀ ਗਰਮ ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਕੰਬਲ ਬਣਾਉਂਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ ਸਨਅਤ ਡੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਪਰ

ਇਹ ਮਿੱਲ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਥੇ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ ਛੇ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਪੁਰਾਣੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼੍ਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਜੀਤ ਰਾਏ ਨੂੰ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਸਰਗਰਮ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਅਖੌਤੀ ਗਲਤਕਾਰੀ ਲਈ ਚਾਰਜਸ਼ੀਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ੀ ਅਫ਼ਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੋਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਚਾਰਜਸ਼ੀਟ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ (ਉਸ ਸਮੇਂ ਓ ਸੀ ਐੱਮ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਿਰਲੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਵੇਚੀ ਗਈ ਸੀ। ਬਿਰਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁੜ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)। ਦੋਵਾਂ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼੍ਰਮ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਸੀ, ਪੰਤ ਅਜੀਤ ਰਾਏ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕੋਈ

6 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਬਜਾਜ ਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ 'ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਝਗੜਾ ਲੇਬਰ ਕੋਰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ 2 ਤੋਂ 3 ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਤਰੀਕਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਖਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇਰ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼੍ਰਮ ਸਿੰਘ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਏਟਕ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਟਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਮਜ਼ਦੂਰ ਏਕਤਾ ਯੂਨੀਅਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਓ ਸੀ ਐੱਮ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇਹ ਨੀਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ

ਬਰਖ਼ਾਸਤ-ਸ਼ੁਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ੀ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਿਚਾਰਾ ਥੱਕ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਓ ਸੀ ਐੱਮ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਾਂ-ਮੱਤੀਆਂ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦਾਂ ਲੜੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਬਾਹਰ-ਮੁਖੀ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕੱਪੜਾ ਸਨਅਤ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ ਅਤੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਏਟਕ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਸਿਆਵਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਬਚਿਆ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਤੋਂ ਵਧ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੀ ਖਰਾਕ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਦਤਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਚਿਆਂ ਵਿਚ ਤਣਾਅ ਮੁਕਤ ਵਿਕਾਸ

ਇਸ ਮੌਕੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੇਬਰ ਕਾਲੋਨੀ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਮੰਗ 'ਤੇ ਗੌਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਲੇਬਰ ਕਾਲੋਨੀ ਆਪਣਾ ਗੁੱਸਾ ਕੱਢੇਗੀ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਰਵਸੀ ਅਨੰਤ ਰਾਮ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਸਾਧ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਉਪ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਕੈਸ਼ੀਅਰ ਰਾਮ ਦਾਸ, ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਧਮ ਸਿੰਘ, ਸੈਕਟਰੀ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਨਹਾਸ ਅਤੇ ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇੱਥੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨ ਜਾਰੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡੇਰੇ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਨਾਂਅ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਬਾਦਲ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਨਾ ਵੱਲੋਂ ਸੰਭਾਲ

ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ, ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਕਾ, ਸ੍ਰੀ ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਕੱਤਰ ਭਾਈ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਨਾ ਪੰਥਕ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਥ ਕੁਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂਅ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਊਮੇ ਨੂੰ ਪੱਠ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਨੂਰਮਹਿਲ, 7 ਜੂਨ (ਬਾਲੀ)- ਨੂਰਮਹਿਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦੋਹ ਵਪਾਰ ਦਾ ਧੰਦਾ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ-ਸ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੋਹਤਬਰ ਦਲਾਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜੋ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਲੜਕੀਆਂ ਲਿਆ ਕੇ ਸਪਲਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੋਟੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਵਸੂਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਗੋਰਖ ਧੰਦੇ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਬੀਤੇ ਦਿਨੀਂ ਸਥਾਨਕ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਲੀ ਪਈ ਕੋਠੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਨੂੰ 6 ਗਾਹਕਾਂ ਨਾਲ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਨੂਰਮਹਿਲ ਦੀ ਪੁਲਸ ਨੇ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਝ ਜੁਆਰੀਏ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਕਈ

ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਪੁਲਸ ਨੇ ਬਣ ਆਈ ਪੀ ਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਤੋਂ ਕੋਠੀ ਕੱਢ ਕੇ ਸਿਰਫ 109 ਦਾ ਹੀ ਪਰਚਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਦਕਿ ਇਹ ਧਾਰਾ ਸਿਰਫ ਜਨਤਕ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਛੋੜ-ਛਾੜ ਨਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੁਲਸ ਵਤੀਰਾ ਵੀ ਇਹੀ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਇਸ ਕਿ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਧੰਦਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇਗਾ

ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹ ਵਪਾਰ ਦਾ ਧੰਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤੀ ਸੰਘਣੀ ਅਬਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਊਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿੰਦਰ ਭਾਅ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰੁਪਇਆ ਹੀ ਇਨਵੈਸਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ

ਨਵੇਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਰੇਤ ਦੀ ਕੰਧ ਵਰਗਾ

ਸਮਾਣਾ, 7 ਜੂਨ (ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ)- ਪਬਲਿਕ ਕਾਲਜ ਸਮਾਣਾ ਦੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਦਸੰਬਰ 2006 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਮੰਤਰੀ ਸੁਰਿੰਦਰ

ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਿਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਮਤਾ ਵਗੈਰਾ

ਕਿ ਸਮਾਣਾ ਵਿਖੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੜਿੱਕਾ ਨਾ ਬਣੇ।

ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਮਾਣਾ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਉਮੀਦਵਾਰ ਸਰਜੀਤ

Articles

N2 23/6/07

ਪਾਠਕ-ਸੱਥ

cut N 23/6/2007

ਗੱਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਾਮ ਬਾਗ ਵਿਚਲੇ ਕਲੱਬਾਂ ਦੀ

ਪਿਆਰੇ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਜੀਓ,

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਖਬਰ ਨਾਲ ਤਕੜਾ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਐੱਸ ਡੀ ਐੱਮ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਵਿਮਲ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਨਣਤ ਕਲੱਬਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹੋ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਐੱਸ ਡੀ ਐੱਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਆਉ, ਇਹਨਾਂ ਕਲੱਬਾਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ਰਾ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ। 'ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' ਦੀ ਖਬਰ ਜੋ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ:

“ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਥੇ ਨਿਯੁਕਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਰਾਮ ਬਾਗ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਹੀ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

ਸੀ। (ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਇੱਕ ਦੀਵਾਰ ਖੜੀ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲੱਬ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।...”

ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਲੱਬਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਨਗਰ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਮੌਜ-ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਦੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਾਮ ਬਾਗ ਨੂੰ ਉਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਮੱਧ-ਵਰਗ ਵੀ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਿਆ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਅਚੰਭਾਜਨਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਲੱਬ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸ ਦੇਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੀ

ਲੀਹਾਂ ਉੱਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਲੀਜ਼ ਵਜੋਂ ਜੋ ਰਕਮ ਇਹ ਕਲੱਬ ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਜੱਗ-ਜਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ।

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਕਲੱਬਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲੱਬਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਮ ਬਾਗ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਸੰਭਾਲਣਗੇ। ਮਤਲਬ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਰਾਮ ਬਾਗ ਕਲੱਬਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਜਗੀਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ।

ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਰਦਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਐੱਸ ਡੀ ਐੱਮ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਉਲਟਾਇਆ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਲੱਬਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਮੈਂਬਰ ਕਲੱਬਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦ ਲੈਣ।

ਰਾਮ ਬਾਗ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਲੱਬਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਲੇ ਗਵਾਂਢੀ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਗੇ।

ਅਤੇ ਅੰਤਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਕਲੱਬਾਂ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਵੇਂ ਕੰਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਤਨਖ਼ਾਹਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵੀ।

ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ
ਏਕਤਾ ਭਵਨ, ਫੋਹਰਟਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

Articles

Cut

ਮਸਲੇ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ ਦੇ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਦਲਣ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਦਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਦਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪੱਟੀਦਰਜ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਟੀਦਰਜ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਦਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਰਵੋੱਚ ਜਾਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਖੱਤਰੀ ਅਤੇ ਵੈਸ਼। ਸੂਦਰ ਪੌੜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲਾ ਭੰਡਾ ਹਨ। ਅਛੂਤਪੁਣਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਜੇ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ-ਫਿਰਦਿਆਂ ਸੂਦਰਾਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਵੀ ਉੱਚ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਅਛੂਤ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉੱਚ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਸੁਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚ-ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੂਦਰਾਂ ਦਾ ਨੀਵਾਂ ਦਰਜਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰਿਕ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਹੀ ਉਹ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪੱਟੀਦਰਜ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਦਲ ਕੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਾਂ ਈਸਾਈ।

ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੁਣ ਭਾਜਪਾ (ਪਹਿਲਾਂ ਜਨ-ਸੰਘ), ਵਿਸ਼ਵ ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹਿੰਦੂ ਫਿਰਕੂ ਸੰਗਠਨ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਲਜ਼ਾਮ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਕਾਰਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ, ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਕੀਤੇ ਗਏ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਐੱਫ ਆਈ ਆਰ ਦਰਜ

ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਮੰਗ ਇਹ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਕਿ ਅਣ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗ ਸਕੇ।

ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਬਰੀ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜਬਰੀ ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗ਼ੈਰ-ਕਨੂੰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਨੂੰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਘਟੀਆ ਵੋਟ ਬੈਂਕ ਰਾਜਨੀਤੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਜਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅੰਦੋਲਨ ਚਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੀ ਖੱਬੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲ-ਕਦਮੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇੰਜ ਹੀ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗੋਤਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਧੀਮੀ ਗਤੀ

ਨਾਲ ਹੀ ਸਹੀ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਪਕੜ ਖੁਝ ਢਿੱਲੀ ਪੈਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਵਾਗਤਯੋਗ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੇਜ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਦੇਸ ਦੀ ਖੱਬੀ ਧਿਰ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੀ ਪੀ ਆਈ, ਸੀ ਪੀ ਆਈ (ਐੱਮ) ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਖੱਬੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ

ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕੇਵਲ ਸੀ ਪੀ ਆਈ ਅਤੇ ਸੀ ਪੀ ਆਈ (ਐੱਮ) ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰਾ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਥ ਪਾਉਣ। ਇਹ ਵੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਿਆਂ ਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਖੱਬੀ ਧਿਰ ਓਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਸ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਲੱਭ-ਲਭਾਅ ਕੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਣ? ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਰ ਲੱਭ ਕੇ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਦਲੀਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਏਨੇ ਪਰਪੱਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਚੁਣ ਸਕਣ। ਆਉ, ਜ਼ਰਾ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵਧੇਰੇ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਕਿਵੇਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਦਾਜ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਸੂਤ ਬੈਠਣ ਦੀ ਗੱਲ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦਾਜ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੁੰਜੀਵਤ ਮੁੱਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਅਵੱਜ਼ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਵਸਰਾਂ ਉੱਪਰ ਸਹੁਰੇ ਪੱਖ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਦੀ ਸਮੇਂ ਲਏ ਦਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਖਮਿਆਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਦਾਜ ਦੀ ਰਸਮ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਹੈ। ਇਹ ਖਤਮ ਹੋਣੀ ਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਮਾਪੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਬਿਲਕੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਧੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਹੀ ਕਿਉਂ ਮਿਲੇ? ਪਿਤਾ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਿਲੇ? ਇਸ ਸੁਆਲ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਹੀਂ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਤੌਹਫ਼ੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਨਾਅ ਲਗਵਾਉਣ ਦਿਉ। ਜੇ ਕੁਝ ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ ਨੌਜਵਾਨ ਇੰਜ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਜਾਣ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਵੇ।

ਆਉ, ਹੁਣ ਮਿਥੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਵੱਲ ਮੁੜ ਪਰਤੀਏ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ-ਪੋਸ਼ਣਾ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਣ ਕਿ ਸ਼ਾਦੀ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਚੋਣ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਤਮ ਚੋਣ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕੋਈ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਚੋਣ ਸੀ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੀ ਗ਼ਲਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਟੁਕੇ-ਟੁਕੇ ਹੀ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਆਮ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਹੋਵੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ।

ਸੱਤਪਾਲ ਭਾਂਗ

ਕਾਲਜ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ! ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਧੜਾ ਜਿੱਤਣਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਹਾਰਨਾ ਸੀ, ਇਹੋ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ, ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ! ਚਲੋ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿਰੇ ਲੱਗ ਗਿਆ! ਹੁਣ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰ ਲੈਣਗੇ!

‘ਕੰਮ’ ਕਰ ਲੈਣਗੇ? ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ? ਜਿਹੜੇ ਸਾਇਸ ਤੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਾਲੇ ਟੀਚਰ ਨੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ‘ਕੰਮ’ ਕਰਦੇ ਨੇ! ਓਨਾ ਕੰਮ ਉਹ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿੰਨਾ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਕਰਦੇ ਨੇ! ਘਰ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਬਣਾ ਕੇ ਵੀਹ ਕੁ ਕਰਸੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫਿਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ‘ਨੋਟਸ’ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਨੇ! ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਤੋਂ ਤਨਖ਼ਾਹਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਟਿਊਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹਾ ਲੈਣ! ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਦਿਨ ਧਰਨੇ ਵਿੱਚ ਉਹੋ ਤੀਹ-ਚਾਲੀ ਟੀਚਰ ਆਉਂਦੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਟਿਊਸ਼ਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨੀ ਹੁੰਦੀ!

ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਟੀਚਰ ਧਰਨੇ ‘ਚ ਆਉਂਦੇ ਨੇ, ਉਹ

ਫੀਉੜੰਬਾ

ਭਾਸ਼ਣ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਕਰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਇਹ ਆਸ ਵੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਟੀਚਰ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸਾਨੂੰ ਨੇਤਾ ਮੰਨ ਲਊਗਾ! ਏਦਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਾ ਚੋਣ ਲੜਿਆ ਤੇ ਹਾਰ ਗਿਆ! ਪਤਾ ਜੇ ਕਿਉਂ? ਲਓ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਫੀਉੜੰਬੇ ਤੋਂ ਸੁਣ ਲਵੋ!

ਬਾਬਓ, ਚਿਰਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਲੇ ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ: “ਸੁਣਾ ਬਈ, ਘਰ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ? ਭਾਬੀ ਕਿੱਦਾਂ ਹੈ? ਨਾਲੇ ਪੁੱਤ-ਧੀਆਂ ਕਿੰਨੇ ਈ?”

ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ: “ਘਰ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ! ਭਰਜਾਈ ਤੇਰੀ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ! ਪੁੱਤਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਪੰਜ ਦਿੱਤੇ ਸੀ, ਪਰ...!”

ਦੋਸਤ ਨੇ ਤੁਝਕ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ: “... ਪਰ ਕੀ?”

ਜਵਾਬ ਮਿਲਿਆ: “ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ‘ਚੋਂ ਇੱਕ ਕਵੀ ਬਣ ਗਿਆ!”

ਇਹ ਟੀਚਰ ਵੀ ਟੀਚਰ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ‘ਚ ਹਾਰ ਗਿਆ! ਉਹਨੂੰ ਬਾਕੀ ਟੀਚਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਵੋਟਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਟੀਚਰਾਂ ਵਿਚਲਾ ਲੇਖਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਮਾਰ ਗਿਆ! ਪਤਾ ਜੇ ਕਿਉਂ? ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਇਹ ਸੱਜਣ ਆਲੋਚਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ‘ਚੋਂ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰ ਬੈਠਾ ਸੀ! ਹੁਣ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ: “ਬੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਚੰਗਾ, ਪਰ...!”

Articles

Cut

ਇੱਕ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹਾਲ-1

(ਇਹ ਸਾਲ ਭਾਰਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨੇਤਾ ਸਵਰਗੀ ਕਾਮਰੇਡ ਪੀ ਸੀ ਜੋਸ਼ੀ ਦੀ ਜਨਮ ਬਰਤੀ ਦਾ ਸਾਲ ਹੈ। 'ਮੈਨਸਟਰੀਮ' ਨੇ ਇਹ ਲੇਖ 22 ਮਈ 1965 ਨੂੰ ਛਾਪਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਆਪਣੇ 13-19 ਅਪ੍ਰੈਲ 2007 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲਾ ਇਹ ਲੇਖ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਭੇਂਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ-ਸੰਪਾਦਕ)

ਕਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਪੁੰਨ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਯਾਤਰਾ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ 96 ਸਾਲਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬਾ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਭੇਂਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਭਕਨਾ ਜਾਣ ਦਾ, ਤਾਂ ਜੁ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬਾਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰ ਸਕਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੁੱਖ ਖ਼ਤਰਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸੱਤ ਦਿਨ ਬਿਤਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਨੋਟ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੋ ਕੁ ਮੋਟੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਭਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਿਤਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕੱਪੜਾ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇੱਕ ਬਹਾਦਰਾਨਾ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਹੜਤਾਲ ਮੈਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰਵਾਇਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਇੱਕ ਕੜੀ ਹੀ ਜਾਪੀ।

ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਜਰਬਾ

ਦੈਨਿਕ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਦਾ ਜੋ ਬਲੈਕ ਆਊਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਘਟਾ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਵਰਧਕ ਤਜਰਬਾ ਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ।

ਇਹ ਮਈ ਦਿਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚਾ, ਪੰਤੂ ਕਾਮਰੇਡ ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ, ਜੋ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦੇ ਨੇਤਾ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਆਏ, ਕੁਝ ਫਿਕਰਮੰਦ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਜਿਹੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿ ਕੀ ਅਸਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਖਿੜ-ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ ਅਤੇ ਅਸਾਂ ਝੱਟ ਹੀ ਹੜਤਾਲ ਬਾਰੇ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਕਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਇਹ ਆ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਡੀ ਆਈ ਆਰ (ਡਿਫੈਂਸ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਰੂਲ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੜਤਾਲ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ-ਕਨੂੰਨੀ ਐਲਾਨਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿ 'ਕੱਪੜਾ ਸਨਅਤ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੇਵਾ' ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਜਤਨ ਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ, ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਮਈ ਦਿਵਸ ਦੇ ਜਲੂਸ ਅਤੇ ਰੈਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਣ।

ਸਾਬੀ ਡਾਂਗ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਭਕਨੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੜੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਇਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਮਈ ਦਿਨ ਦੇ ਜਲਸੇ ਅਤੇ ਜਲੂਸ ਲਈ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੁ ਮੈਂ ਰੈਲੀ ਤੇ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਸਕਾਂ। ਉਹ ਕੁਝ ਬੇਆਰਾਮ ਜਿਹੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਬਦਤਰੀਨ ਵਾਪਰਨ ਦਾ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪੰਤੂ ਉਹ ਵਧੀਆ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਬੜੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਹੜਾ ਅਸਾਂ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਹੜਤਾਲ ਦੀ ਪਿਛੋਕੜ

ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਿਆ।

ਹੜਤਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਮਾਲਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਕੀ ਮੰਗਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਵਤੀਰੇ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਸ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਰਕਤ ਵਿੱਚ ਓਦੋਂ ਹੀ ਆਏ, ਜਦੋਂ ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਹੱਕਭਰੇ ਵਤੀਰੇ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲੈਕਮੇਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਨਾ ਮਿਲੀ-ਭੁਗਤ ਵਿਖਾਈ।

ਇਸ ਨਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜਾਗ ਉੱਠੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਲਸੇ ਅਤੇ ਜਲੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ। ਦਸ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 4 ਮਾਰਚ ਦੇ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੁਣ

ਟਾਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਬੜੇ ਠੀਕ-ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ ਯਕਜਹਿਤੀ ਹੜਤਾਲ ਦਾ ਸੀ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਨਅਤਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧਾਇਆ।

1955 ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਨੇ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਏਟਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਏਟਕ ਦੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਮਜ਼ਦੂਰ ਏਕਤਾ ਯੂਨੀਅਨ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਹੜਤਾਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਏਕਤਾ ਯੂਨੀਅਨ, ਏਟਕ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪੰਚਾਇਤ ਯੂਨੀਅਨ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਵਿਕੋਲਿਤਰੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਪੰਤੂ ਨਾ ਤਾਂ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਮਿੱਲਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ, ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚਲਾਇਆ ਵੀ ਹੈ।

ਲਹੜੇ ਦਾ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਹਰ ਮਿੱਲ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੱਗੀਆਂ ਪਿਕਟਾਂ ਦੇ ਟੈਂਟਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨੁਕਸਾਨੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਤਾਕਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਪਿਕਟ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਇੱਕ ਡੰਡੇ ਵਾਲੇ ਡੰਡੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਤਾਸ਼ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਤਿਰੰਗਾ ਅਤੇ ਲਾਲ ਫਰੇਰਾ ਇਕੱਠੇ ਲਹਿਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਸਵੈ-ਭਰੋਸਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਮਨਚਲਾ-ਪਣ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਾਬੀ ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਮੱਤਭੇਦਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਜਿਹੜੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਪ੍ਰਤੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਤੀਰੇ ਬਾਰੇ ਸਨ। ਪੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਵੀ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰੁੱਸਤ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਕੇਂਦਰੀ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਉੱਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਕ ਕੌਂਸਲਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਗੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਿਏ ਆਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦਾਨਾ ਅਤੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਆਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਮ ਹੁਲੀਮੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਿੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ

ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਈ ਦਿਵਸ ਲਈ ਭਕਨੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਵਾਂ ਅਤੇ ਖੁਦ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਹੋਂ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਾਂ।

ਭਕਨੇ ਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਤੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲਈ ਬੈਠ ਨਾ ਸਕੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਕਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਹੜਤਾਲ ਬਾਰੇ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਬੀ ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੱਸੇ ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਭਰੋਸੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

ਮਈ ਦਿਵਸ ਦਾ ਜਲੂਸ

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ, ਸਿੱਧੇ ਗੋਲ ਬਾਗ਼ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਜਲੂਸਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਬੇਟੇ ਦੀ ਅੱਤ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗਦਾਰ ਪੁਸ਼ਾਕ, ਉਸ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲਟਕੇ ਬੜੇ ਮਹਿੰਗੇ ਕੈਮਰਿਆਂ ਨੇ ਹਜ਼ੂਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਬੜੀ ਹੀ ਚੁਸਤ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਇੱਕ ਸਾਬਣ ਨੇ, ਜਿਸ ਕੋਲ

ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੋਮਰੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਦੁਆਲੇ ਤਾਂ ਭੀੜ ਹੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਏਨੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਹੀ ਨਾ ਦੇ ਸਕੇ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੁਝ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣ ਵੀ ਲਿਆ ਸੀ, ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਜ਼ਾਤੀ ਤਜਰਬਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਲਾਲ ਝੰਡੇ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੁੜੇ ਇੱਕ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਹਕੀਕੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਲੂਸ ਕੁਝ ਦੇਰ ਨਾਲ ਦੁਪਹਿਰੇ ਤੁਰਿਆ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਜ਼ੂਮ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਦੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੜਕਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਮਾਰਚ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲੰਘਿਆ। ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਤਿਰੰਗੇ ਅਤੇ ਲਾਲ ਝੰਡੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਝੰਡੇ ਡੀ ਆਈ ਆਰ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਲੂਸ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਨਾਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ। "ਦੇਸ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਰਨਗੇ, ਮਾਲਕ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੌੜ ਜਾਣਗੇ।" "ਸਾਡੀ ਮੰਗ ਕੇਵਲ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।"

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਗਰੀਬਾਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ, ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਂਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਹਮਦਰਦੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾ-ਬੱਧ ਅਤੇ ਖ਼ਰਚੀਲੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਮੁਹਿੰਮ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਪਵਾਏ ਸਨ, ਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਪਦਾ।

ਘੱਟੋ ਨਾਲ ਲਥ-ਪਥ, ਪਰ ਬਕਾਵਟ ਦਾ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉੱਤੇ। ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੇ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਜੁ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੁਤਲੀ-ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰੈਲੀ ਲਈ ਜੱਥੇ ਲੈ ਕੇ ਆ ਸਕਣ। ਪੁਤਲੀ-ਘਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਜਲਸਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰਵਾਇਤੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰੈਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 50 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਦੱਸੀ ਸੀ। ਇਸ ਰੈਲੀ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੰਬਈ ਦੇ ਕਾਮਗਾਰ

ਮੈਦਾਨ ਜਾਂ ਕਾਨਪੁਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਡ ਗਰਾਊਂਡ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੀਆਂ ਰੈਲੀਆਂ ਚੇਤੇ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਬੀਤੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜੁਝਾਰੂ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦਾਂ ਵੇਲੇ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਦਿਲ-ਹਲੂਟਵੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਅਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਇਸੇ ਹੀ ਅਵਸਰ ਲਈ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਵਕਫ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਏਟਕ ਦੇ ਨੇਤਾ ਨਰੁੰਮੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰਾਨਾ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇ। ਇੱਕ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ, ਨੇਤਾ ਵੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀ ਬੜੇ ਹੀ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਡੀ ਆਈ ਆਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੀਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਾਸ ਵੀ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਸਮ ਵੀ ਖਾਧੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸਾਬੋ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਖਾਕੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕਮੁੱਠ ਰੱਖੇਗੀ।

ਜਲਸੇ ਵਿੱਚ ਗਾਏ ਗਏ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਨੇ ਹੜਤਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸ਼ਟੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਨਜ਼ਮਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤ ਆਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਨਿਡਰ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਡੀ ਆਈ ਆਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਸਧਾਰਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਮੁੜ ਮੈਨੂੰ ਮਹਾਨ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਲੈਨਿਨ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਆਈ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਅਤੇ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਅਵਾਮੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਜਲਸਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਵਿਮਲਾ ਡਾਂਗ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਪਵਾਂ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸਾਬੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੀ ਇੱਕ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਖਾਣਾ ਖਵਾਇਆ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਨੀਲੇ ਆਕਾਸ਼ ਹੇਠਾਂ ਬਿਸਤਰਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਘੁਕ ਗਿਰੀ ਨੀਦੇ ਸੌ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਓਦੋਂ ਹੀ ਉਠਿਆ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਠਾਇਆ। ਉਹ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਤ ਬੜੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਚਦੀ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ-ਛੋਟੀ ਕੁਝ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭਕਨੇ ਲਈ ਤੌਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਟਾਂਗੇ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਕਨੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹੱਟੇ-ਕੱਟੇ ਸਿੱਖ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਰੱਖਿਅਕਾਂ ਵਜੋਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹੀ, "ਜੇ ਹੜਤਾਲ ਦੀ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਖ਼ਬਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆ ਕੇ ਜੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਜੇ ਹੜਤਾਲ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬੇਆਰਾਮ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਅਮਨ-ਚੈਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।" ਮੈਂ ਭਕਨੇ ਪੂਰਾ ਹਫ਼ਤਾ ਠਹਿਰਿਆ। ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, "ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸਾਬੀ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਇਸ ਲਈ ਹੜਤਾਲ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਚੰਗੀ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੌ ਜਾਓ।"

(ਬਾਕੀ ਕੱਲ)

N 2 29-5-07

ਇੱਕ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹਾਲ-2

ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਾਫੀ ਕਾਪੀਆਂ ਭਰ ਗਈਆਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੱਟ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਤਸੱਲੀ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਜਾਣਨ ਦੀ ਚਾਹਤ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਹਰ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਦਿਸ਼ਾਵੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਸਨ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਕਈ ਅਣ-ਪਛਾਤੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਪ-ਗਲੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀਆਂ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ, ਸਾਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ, ਮੁੱਢਲੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੂਲ-ਮੁੱਢ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਖੁਦ 57 ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ 8 ਤੋਂ 10 ਘੰਟਿਆਂ ਤੱਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਜਿਹੜਾ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

7 ਮਈ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਤੜਕੇ ਭਕਨੇ ਤੋਂ ਚੱਲ ਪਿਆ ਅਤੇ ਹੜਤਾਲ ਦੀ ਖਬਰ ਲੈਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਕੱਤਰ ਕਾਮਰੇਡ ਤੁਲਸੀ ਰਾਮ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਅਸੀਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿਥੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕਾਫੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਚੰਦਾ ਦੇ ਕੇ ਦੋ ਮੰਜ਼ਿਲਾ ਦਫਤਰ ਬਣਾਏ ਹਨ; ਇੱਕ ਪੁਤਲੀ-ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਛੇਹਰੇ ਵਿੱਚ। ਛੇਹਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਉੱਪ-ਨਗਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਨਅਤੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਪੁਰੀ ਹੈ।

ਮਈ ਦਿਨ ਦੇ ਜਲੂਸ ਅਤੇ ਰੈਲੀ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਾਫੀ ਸਵੈ-ਭਰੋਸਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਚਵਾਨ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਡੀ ਆਈ ਆਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤਜ਼ਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਮੰਗ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗੈਰ-ਜਥੇਬੰਦ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਛੋਟੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉੱਠੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ 4000 ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂਅ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਰੈਲੀ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੱਕ ਦਰਜ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਮਾਲਕ ਹੈਰਾਨ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਰਹਿ ਗਏ
2 ਮਈ ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ-ਵਾਪਰਿਆ। ਮਾਲਕ ਵੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਬੁਖਲਾ ਗਏ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹੜਤਾਲ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਗੈਰ-ਕਨੂੰਨੀ ਐਲਾਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਬੜ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਈ ਜਾਏਗੀ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਯਕਦਮ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਮਿੱਲਾਂ ਦੇ ਗੇਟਾਂ ਤੋਂ ਟੈਂਟ ਅਤੇ ਪਿਕਟਾਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਕੇਵਲ ਝੰਡੇ ਹੀ ਮੁਨਾਸਬ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੜਤਾਲ ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਪਿਕਟਿੰਗ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਬਜਾਏ ਹੋਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਫਿਰ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਮੂਹਿਕ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਸਾਦਰ ਕਰਨ। ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕੋਲੋਂ ਮਨਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਵਾ ਸਕੇ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਵਾਇਤੀ ਦਮਨਕਾਰੀ ਕਦਮ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ।

3 ਮਈ ਨੂੰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਹੜਤਾਲੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੇਤਾ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 200 ਜੇਲ੍ਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ ਦੁਰਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ, ਜੰਗਲਾਂ-ਬੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਾਉ ਘਰੀਂ ਹੁਣ ਪੈਦਲ ਤੁਰ ਕੇ।

ਦਮਨਕਾਰੀ ਦਾਅ-ਪੇਚ

ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਟੋਲੀ ਨੂੰ 15-16 ਮੀਲ ਦੂਰ ਅਟਾਰੀ ਦੀ ਚੌਕੀ ਉੱਤੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰਦਸਤੀ ਥੱਲੇ ਲਾਹਿਆ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾਏ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਹਰੇ ਲਗਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, “ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਸੀਂ ਕਰਾਂਗੇ, ਮਾਲਕ ਦਿੱਲੀ ਭੱਜ ਜਾਣਗੇ।” ਹੜਤਾਲ ਦੀ ਖਬਰ ਤੋਂ ਜਵਾਨ ਜਾਣੂ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੜਤਾਲ ਖੁਦ ਵੇਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਖਬਰਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਮਲਿਆਈ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਰੀਆਂ-ਖਰੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕਰਨਲ ਨੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਫੌਜ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁੜ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਨਾ ਜਾਣ।

ਇਸ ਦਿਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੀ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਲੰਗੋਟੀਵਾਲਾ (ਇਟਕ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਆਗੂ) ਅਤੇ ਸਕੱਤਰ ਕਾਮਰੇਡ ਪ੍ਰਦਮਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ ਉਲਟਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਿੱਲਾਂ ਅੱਧ-ਪਚੱਧੀਆਂ ਚੱਲ ਵੀ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੰਮ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਬੀਵੀਆਂ ਵੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਬੱਚੇ ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਨਾਲ ਅਫਸਰ ਹੋਰ ਪਾਗਲ ਹੋ ਉੱਠੇ। ਟੈਲੀਫੋਨਾਂ ਦੀਆਂ ਘੰਟੀਆਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਖੜਕਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਆਮ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਲ ਐਕਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਕੇਂਦਰੀ ਐਕਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਏਟਕ ਦੇ, ਤਿੰਨ ਇਟਕ ਦੇ ਅਤੇ ਦੋ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ) ਬੜੇ

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅੰਡਰ-ਗਰਾਊਂਡ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਪੁਲਸ ਨੇ ਕਈ ਘਰਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪੇ ਮਾਰੇ, ਪਰ ਪੱਲੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਨਾ ਪਿਆ।

ਪੀ ਸੀ ਜੋਸ਼ੀ

ਪੰਜ ਮਈ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਤੇ-ਤਿੱਤੀ ਬੋਰੋਕ ਅਵਾਮੀ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੋਏ। ਰਾਹਲੀ ਨਾਲ ਯਕਜਹਿਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਤੀ ਆਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਤਕੜਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੱਧ-ਪਚੱਧੀ ਹੜਤਾਲ ਹੋਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੁਕੰਮਲ ਸੀ। ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਹੜਤਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗੋਲ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਜਲਸਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ 70,000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਨੇਤਾ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ। ਜਦੋਂ-ਜਹਿਦ ਦੀ ਇਹ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਿਖਰ ਸੀ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਕੇਵਲ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਬੋਧਿਆਨ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਕ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਹੋਦਾਹੀ ਲੇਬਰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਹ ਡਰਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇਤਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਨ ਜਾਂ ਅੰਡਰ-ਗਰਾਊਂਡ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਜਾਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਾਲੇ ਝੰਡਿਆਂ ਵਾਲੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਅੰਡਰ-ਗਰਾਊਂਡ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਜਵਾਬ ਵੀ ਮਿਲਿਆ, “ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਡੀ ਆਈ ਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ, ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਠੀਆਂ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਪਤਵਾਸ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਭਲਾ ਅਜਿਹਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?” ਉਹ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਟਰੇਡ

ਯੂਨੀਅਨ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਓਨੀ ਦੇਰ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਨੀ ਦੇਰ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ।

ਮੈਂ ਕਾਮਰੇਡ ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ ਨੂੰ 7 ਮਈ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਦੇ ਲੇਬਰ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਡਾਂਗ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਵੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਥੀ ਗਈ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸੁਰਕਾਰੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹ ਜਿਥੇ ਕਹਿੰਦੇ, ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕੋਈ ਸੀ ਆਈ ਡੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਰਾਤ ਲਈ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸਾਥੀ ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਿਰਕੱਢ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ:

- (1) ਕਿਰਤ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੜਤਾਲ ਟੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।
  - (2) ਮੰਤਰੀ-ਮੰਡਲ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਕਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸੋਧਾ ਰਾਹ ਨਿਕਲ ਆਵੇ।
  - (3) ਮਾਲਕ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ।
  - (4) ਹੜਤਾਲੀਆਂ ਦਾ ਰੌਅ ਹਰ ਥਾਂ ਬੜੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵੈ-ਭਰੋਸਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਚਲੰਤ ਜਿਹੇ ਦਰਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। (22 ਮਈ 1965 ਦੇ 'ਮਨਸ਼ਟੀਮ' ਵਿੱਚ)
- (ਸਮਾਪਤ)

ਅੱਜ-ਨਾਮਾ ਦੋਇਮ

ਸੌਦੇ ਸਾਧ ਨੇ ਮੰਗ ਲਈ ਅੰਤ ਮਾਫੀ,
ਫਸੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਛੁਡਾਉਣ ਬਦਲੇ।
ਭੇਖ ਇਸ ਨੇ ਦੱਸਦੇ ਬਹੁਤ ਬਦਲੇ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣ ਬਦਲੇ।
ਕਈਆਂ ਲੀਡਰਾਂ ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਮਦਦ ਮੰਗੀ,
ਚੋਣ-ਜਿੱਤ ਦੇ ਡੰਕੇ ਵਜਾਉਣ ਬਦਲੇ।
ਜਥੇਦਾਰ ਕਈ ਅੱਜ ਪਏ ਸੋਚਦੇ ਨੇ,
ਬੰਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਕਰਵਾਉਣ ਬਦਲੇ।
ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਇਹਦਾ ਇਲਾਜ ਇੱਕੋ,
ਫਾਰਮੂਲਾ ਇਹ ਪਿਆਰੇ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ।
ਬੀਬੀ ਕੋਈ ਨਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਏ ਡੇਰੇ,
ਘਰੋ-ਘਰੀ ਇਹ 'ਨੂਰੀ' ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ।
- ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ 'ਨੂਰੀ'

Assembly Elections and Move for Second Chamber (Upper House)

SATYAPAL DANG

Many features of the electoral battle (2007) for the Punjab Assembly need to be noted and seriously pondered over by all. There were two contenders for power—the Congress and Shiromani Akali Dal (Badal). The Congress had hoped to return to power. Chief Minister Amarinder Singh's claim that his government had performed better in the matter of fixing remunerative prices for wheat, paddy, etc. and that timely and prompt procurement of crops at the prices fixed by the government had benefited the Punjab peasantry was not baseless. This has also been proved by the results. Although the Congress has lost power, its share in the votes polled has increased—a fact which has not been highlighted by the media.

There was, however, a negative factor. Captain Amarinder Singh had been playing the Sikh card. For instance, crores of rupees were spent on celebrating religious (almost exclusively Sikh) festivals and on big advertisements in the media even though Hindus are by no means a small minority in Punjab. This violated the norms of secularism and irritated not a few Hindus.

The interests of the industrial workers and agricultural workers were completely neglected. Minimum wages were not revised even once during Amarinder's five-year rule though the prices of even essential commodities had been shooting up. A large number of industrial units were closed down but nothing was done to revive the industry. Nor was anything done to improve the lot of women.

In the list of candidates of the Congress as well as the Akali Dal (Badal) were included several relatives of the Chief Minister on the one hand and Parkash Singh Badal, the SAD(B) strongman, on the other. Many candidates of the two contestants for power were *crorepatis*, some having declared assets worth nearly 100 crores of rupees. Distribution of money and liquor took place on an unprecedented scale. Interestingly, it was reported that many voters availed of the offers

from both the main contestants.

The percentage of voting in the State was very high. Women too did not lag behind this time. "However, their representation in the Vidhan Sabha is meagre." (*The Tribune* editorial of March 3, 2007) There was only one woman candidate of the CPI and she was given the ticket because her husband (who was to be the candidate) had died in the course of campaigning as a result of an accident. There are only two women Ministers in the 18-strong Cabinet—one from the Akali Dal and the other from the BJP.

There are four near relatives of Parkash Singh Badal in his Cabinet: Manpreet Singh Badal (his nephew); Adesh Partap Singh (his son-in-law); Bikram Singh Majitha (his son's brother-in-law); and Janmej Singh Sekhon (a relative of his nephew Manpreet Singh Badal). According to a report in *The Tribune* (March 3, 2007),

The surprise was Majitha. He is the brother of Harmindar Kaur, the wife of Sukhbir Badal. Being a first-time MLA, political observers had thought that he would at best get the chairmanship of a board or a corporation. In fact his name was cleared for a Cabinet berth around midnight after the name of Sarwan Singh Phillaur, elected for the fifth time, was dropped.

As a consequence resentment in the ruling Akali Dal was natural and inevitable.

There is resentment in the BJP as well. A report in *Dainik Bhaskar/Jagaran* has the heading: "Ludhiana, BJPwalas again disappointed". The report says:

The BJP has not got anyone included in the Badal Cabinet from the Malwa region, (not even) Satpal Gosain who had been elected in 1992, 1997 and now for the third time...The BJP will have to pay for overlooking Ludhiana.

The Badal Cabinet visited Amritsar on March 5, paid obeisance at the Golden Temple and Deorgiana Mandir and also offered floral tributes at Jallianwala Bagh.

Badal has made the welcome declaration that there would be no political vindictiveness and a policy of constructive cooperation with the Centre would be followed. The Congress boycotted the oath-taking ceremony by the Ministers. This was unfortunate. Maybe it was a kind of retaliation because in 2002 the Akalis had done the same

The author is a distinguished CPI leader in Punjab.

and perhaps also the BJP. However, two mistakes do not make one right. The slanderous manner (using abusive and even filthy language) in which the two leaders (Amarinder and Badal) conducted the election campaign is not conducive to strengthening our parliamentary democracy. The rank-and-file of all parties must demand that electoral campaigns must be carried out in a civilised way.

Parkash Singh Badal has declared that he would start two new departments, one relating to employment and one relating to non-resident Indians, that is, NRIs (mostly Punjabis in Great Britain who, I believe, have dual citizenship). Many of these NRIs had descended on Punjab to

help the candidates of their choice by money and also by influencing their relatives living in Punjab. What all rights the NRIs should have in Punjab/India is a controversial matter and a ticklish one at that. The announcement about starting an NRI department should have been discussed first in the new Vidhan Sabha and even at a meeting of all recognised political parties.

THE would-be Chief Minister announced on March 2, 2007 itself that he would take steps to ensure the *revival* of the Vidhan Parishad (Legislative Council) in Punjab. This was quite surprising and shocking. About four decades ago (or perhaps earlier) it was declared that there should be Legislative Councils only in *big* States. In Punjab the Council was abolished. At present only five States have second chambers.

This move in Punjab has been sought to be justified on the ground that this would help to get the valuable contribution of intellectuals who are generally not inclined to contest elections. However, help from such intellectuals can easily be availed by the Vidhan Sabha setting up, from time to time, commissions and committees on specific issues. But if there are intellectuals who think that they can help only by becoming legislators, then they must be ready to contest the elections. That alone would enable them to have contact with the masses which is essential to voice, defend and fight for the latter's general interests. The move to have a Vidhan Parishad is a move to have a second chamber of legislature in Punjab that would provide accommodation for politically ambitious persons who are not ready to get or who think they would not get elected to the Vidhan Sabha in a direct election. It is hoped that the Congress will not support the Akali-BJP attempt to revive the second chamber of legislature in Punjab that would only turn out to be a big financial burden on the common people.

The CPM (Pasla) has already come out in opposition to the move. It seems to me that the CPI and CPI-M are still silent in the matter. (I shall be happy if I am wrong.) If that is true, I would strongly appeal to the two parties that they should take the correct stand without further delay, and mobilise people to ensure that this effort for a second chamber is scuttled at the earliest. This is what the interests of the people and democracy demand. ■

New Releases

RELIGIOUS DIMENSIONS OF INDIAN NATIONALISM : A STUDY OF RSS

by Shamsul Islam

"It is an in-depth study of the origin of the RSS and the two-nation theory and the evolution of the *Hindutva* ideology in India. For the first time certain sources have been used and that makes it a unique work of scholarship."

—Professor Manoranjan Mohanty

384 pages/Rs 360/US \$ 16.00/Euro 14.00

ISBN: 81-7495-236-5

SAVARKAR : MYTHS AND FACTS

(Revised Edition)

by Shamsul Islam

"Savarkar, in his presidential speech at the Mahasabha conference in Ahmedabad in 1937, said: 'as it is, there two antagonistic nations living side by side in India.' The Hindu Mahasabha had no problem in joining the Muslim League Government in Sind and Bengal. He was also the supporter of the princely order and thought it would not be a bad idea if the King of Nepal became the Hindu emperor of India..."

If you want to recheck what I have written, take a look at *Savarkar : Myths and Facts* by Shamsul Islam."

—Khushwant Singh

2006/128 pages/Rs 120/US \$ 6.95/Euro 6.00

ISBN: 81-7495-234-9

Special Offer : Order both the books together to avail free postage within India.

Add Rs 40/- with every order for registered post.

Rs 50/- extra for outstation cheques.

Offer valid for limited period only.

MEDIA HOUSE

375-A, Pocket II, Mayur Vihar Phase-I, Delhi-110091

Ph.: 91-11-22750667, 22751317, 43042096

mediahousedelhi@gmail.com,

mediahousedelhi@hotmail.com, www.mediahousedelhi.org

ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਪਤੀ ਸਮਰਪਤ ਸਨ ਕਾਮਰੇਡ ਪਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ

ARTICLE

N2 22/11/2007

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿਰਕੱਢ ਨੇਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਕਾਮਰੇਡ ਪਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਦੇਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਅਤੇ ਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਆਪਣੇ ਆਰੰਭ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨੀ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਵਰਕਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ (ਰਜਿ.), ਜੋ ਕਿ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ, ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਏਕਤਾ ਲਈ ਡਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਸਨਅਤ ਦੀਆਂ ਏਟਕ ਅਤੇ ਇੰਟਕ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਇੱਕ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਇੰਜ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਮਜ਼ਦੂਰ ਏਕਤਾ ਯੂਨੀਅਨ। ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਮਾਇਤ ਘਟਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਸਨਅਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਯੂਨੀਅਨ ਲਈ ਇੱਛਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਹੁੰਦੀ ਗਈ।

ਪਹਿਨਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਸਬੰਧ ਹੀ ਸਮਝੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਲੰਗੋਟੀਵਾਲਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ ਅਣਵਿਆਹੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਮੁਰਾਰੀ ਲਾਲ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਹਵੇਲੀ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੁਆਰਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਏਕਤਾ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਏਕਤਾ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਥੀ ਦੇਸ ਰਾਜ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਾਮਰੇਡ ਅਮਰਜੀਤ ਆਸਲ ਇਸ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਹਨ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਾਮਰੇਡ ਪਰਦੁੱਮਣ

ਸਾਥੀ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਦਾ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਖਰੀ ਸਵਾਸ ਏਕਤਾ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਏ ਸਨ। ਕਾਮਰੇਡ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਸਾਥੀ ਪ੍ਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹ

ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗਾ

ਉਸ ਸਮੇਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦੋਲਨ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੋਫਾੜ ਸੀ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਯੂਨੀਅਨ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਕਾਂਗਰਸ (ਇੰਟਕ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ। ਸਾਥੀ ਪਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਏਕਤਾ ਦੇ ਮੁਦੱਈ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਸਨਅਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਯੂਨੀਅਨ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਠਿਨ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਲਮਕਵੀਂ ਵੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ। ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਨਅਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਯੂਨੀਅਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇੱਛਾ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇਰੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਖ ਲਈ ਕਿ ਪਾਟਕ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਅਤੇ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਮਰੇਡ ਪਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਸਨਅਤ (ਟੈਕਸਟਾਈਲ) ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਮੁਹਿੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ।

ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁੰਜੀਵਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਨੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਸਨਅਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯੂਨੀਅਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੰਟਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਮਯਾਬ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕੀਤੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਤਲਖ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਲੰਗੋਟੀਵਾਲਾ ਵਿਰੋਧ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਯੂਨੀਅਨਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਏਟਕ ਅਤੇ ਇੰਟਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ, ਨੇ ਰਲਵੇਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਮਜ਼ਦੂਰ ਏਕਤਾ ਯੂਨੀਅਨ (ਰਜਿ:)। ਇਸ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸਾਥੀ ਪਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਚੁਣੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਉਹ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਲੰਗੋਟੀਵਾਲਾ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਤਾਂ ਅੰਤਮ ਸਵਾਸਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਇਸ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਰਹੇ (ਸ੍ਰੀ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਨੂੰ ਲੰਗੋਟੀਵਾਲਾ ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਹ ਲੰਗੋਟੀ ਹੀ ਪਹਿਨਦੇ ਰਹੇ ਸਨ)। ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ

ਹੈ ਸਨ ਬੜੇ ਬੜਬੋਲੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਤਭੇਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਾਮਰੇਡ ਪਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਲੰਗੋਟੀਵਾਲਾ ਦੀ ਰਾਏ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਨਾਸਬ ਵਜ਼ਨ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸਾਥੀ ਪਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਆਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਿਸਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਉਹ ਮੁਦੱਈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ। ਸਨਅਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਮਾਹਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਗਹਿਰਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧੀ ਦਰਜਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕਹਿਣ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਗਲਤ ਹੋਵਾਂਗਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ

ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਸ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਨੂੰ

ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈਏ

ਸਿੰਘ ਬਡੂਗਰ

19

ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਰਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਠੰਢੇ ਬੁਰਜ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਬਾ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੀਨ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਲਚ ਦੇਣ ਤੇ ਡਰਾਉਣ-ਧਮਕਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਠ ਵੀ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਉਗੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਰਾਏ ਲਈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੇ ਨਵਾਬ ਮਾਲੇਕੋਟਲਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ ਖਾਨ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੀਰ-ਖੋਰਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ:

ਬਦਲਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਹੋਗਾ ਤੋਂ ਲੋਗੋ ਬਾਪ ਸੇ।

ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰਖੇ ਹਮ ਕੋ ਖੁਦਾ ਐਸੇ ਪਾਪ ਸੇ।

ਕਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਖਾਨ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਨਰਮੀ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਦੀਵਾਨ ਸੁੱਚਾ ਨੇਦ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਸ਼ੈਤਾਨ ਵਾਂਗ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਗੀ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਉਕਸਾਇਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ਤਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣਿਆ ਗਿਆ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗੇ ਸਰੀਰ ਇਸ ਚੋਟ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 27 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੀਨ ਕਬੂਲਣ ਲਈ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ 10 ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਨ

ਨਹੀਂ ਸਨ ਡੇਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਹੰਡੂਗੀਆ, ਜੋ ਚਮਕੌਰ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਐਸੇ ਭਨੈ, ਕਿਉਂ ਭਾਈ। ਅਬ ਕਿਉਂ ਕਰ ਬਨੈ।

ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਤਬ ਕਹਯੋ ਬਖਾਨ, 'ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਹੋਵਹਿ ਹਾਨ'।

ਹੁਣ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਦੋ ਜੱਲਾਦਾਂ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਡੇ ਹੇਠ ਦੇ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖੰਜਰ ਖੋਭੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਸੀਸ ਧੜ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮਹਿਜ਼ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਰਮਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੌਤ ਦੇ ਭੈਅ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਤੜਫਾ-ਤੜਫਾ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਤਸੱਦਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਬਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਦਿਵਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦੀਪਕ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਬੁਝ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਅਖੰਡ ਜੋਤੀ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ ਮੇਰੇ ਚਾਰ ਬੱਚੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਮੇਰਾ ਪੰਜਵਾਂ ਪੁੱਤਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਾਂ ਅਜੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ:

ਚਿਹਾ ਸੁਦ ਕਿ ਚੂੰ ਬੱਚਗਾਂ ਕੁਸ਼ਤ: ਚਾਰ।

ਕਿ ਬਾਕੀ ਬਮਾਂਦਸਤ ਪੇਚੀਦ: ਮਾਰ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲੜਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣਵਾਇਆ, ਆਉ, ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਜਤਨ ਕਰੀਏ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਤਿਤਪੁਣਾ, ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ, ਨਸ਼ਾ-ਖੋਰੀ ਅਤੇ ਦਹੇਜ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਖਾੜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਉ, ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਸਹੀ ਵਾਰਿਸ ਬਣਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ ਅਤੇ 'ਆਪਣਾ ਬਿਗਾਰ ਵਰਾਨਾ ਸਾਂਝੇ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਈਏ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਆਪੋ-ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਈਏ

ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਤ ਸਨ ਕਾਮਰੇਡ ਪ੍ਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ

(ਸਫਾ ਇੱਕ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਾਮਰੇਡ ਪ੍ਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਾਵੀਡੈਂਟ ਫੰਡ ਦੇ ਬੋਰਡ ਦੇ ਟਰੱਸਟੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ ਅਤੇ ਏਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਇਸ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਕਮਾਲ ਦੀ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਏਟਕ ਅਤੇ ਐੱਚ ਐੱਮ ਐੱਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਮਾਲਕ ਵੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਰਹੇ।

ਸਾਥੀ ਪ੍ਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਾਵੀਡੈਂਟ ਫੰਡ ਕਢਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਪੈਨਸ਼ਨ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣਾ। ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਪੈਨਸ਼ਨ ਸਕੀਮ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬੋਰਡ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਿਤਵੀ ਸਕੀਮ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਲਾਭ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਾਮਰੇਡ ਪ੍ਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ 'ਪੈਨਸ਼ਨ ਸਕੀਮ ਦੇ ਜਨਮਦਾਤਾ' ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਵਜੋਂ ਕਾਮਰੇਡ ਪ੍ਰਦੁੱਮਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾ ਵੀ ਕਰਨੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ।

ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦਿਆਂ ਉੱਪਰ ?

ਸਰਪੰਚ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਇੰਟਰਵਿਊ।
ਮੇਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰਪੰਚ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ :

“ਮੈਂ ਜੂਨ 2003 ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ, ਤਹਿਸੀਲ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਪੰਚ ਸਾਂ।

“ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਬਾਦਲ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ, ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਮੀਦਾਂ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਆਸਾਂ ਵੀ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਭੰਗੜੇ ਪਾ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਪੰਤੂ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ (ਵਧੇਰੇ ਕਰ ਕੇ ਪੱਟੀਦਰਜ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ) ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਸ ਐਲਾਨ ਦਾ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਆਟਾ-ਦਾਲ ਯੋਜਨਾ ਬਾਰੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਟਾ 4 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੋ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਾਲ 20 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੋ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਟਾ 11 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੋ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਵੇਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਾਲ ਵਿਕ ਰਹੀ ਸੀ 40 ਤੋਂ 50 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੋ ਦੇ ਹਿਸਾਬ।

“ਲੋਕ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਛੇਤੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਲੈ ਗਈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਸਕੀਮ ਦੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਸਚਿਤ ਤਰੀਕ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪੰਤੂ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਅਮਲ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਆਖਰਕਾਰ ਜਿਹੜੀ ਸਕੀਮ 31 ਮਾਰਚ 2007 ਨੂੰ ਲਾਗੂ

N2 13/12/07 ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ

ਕਰਨ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ 15 ਅਗਸਤ 2007 ਨੂੰ।

“ਸਕੀਮ ਦਾ ਵਾਸਤਵ ਕਾਰਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :

ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸਕੀਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਸਕੀਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ (ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਕੀਮ ਹਰੇਕ ਲਈ ਸੀ, ਪੰਤੂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਹੜੇ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹਨ)।

“ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਵੀ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਪੱਖਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਲੋਹੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਹੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਆਮਦਨ 30,000 ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ, ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਗਿਣੇ ਜਾਣਗੇ।

“ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ, ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਕਦਾਰ ਲਾਭ-ਪਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ

ਵੱਧ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

“ਸਕੀਮ ਉੱਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਮਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਨਤੀਜਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਇਸ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਹਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਬਹੁਤ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਲਾਭ ਉਠਾ ਰਹੇ ਹਨ।

“ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਹ, ਜਿਹੜੇ ਵਾਅਦਿਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਏ, ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੱਕਾਰ ਕਾਫੀ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਘਪਲੇਬਾਜ਼ੀ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਆਟਾ-ਦਾਲ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਸ਼ਗਨ ਸਕੀਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਕੀਮ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਪੱਟੀਦਰਜ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹਰ ਲੜਕੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ (ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਆਮਦਨ 20,000 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇ) ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ 15,000 ਰੁਪਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਕਮ 6100 ਰੁਪਏ ਸੀ, ਪਰ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਕਮ ਵਧਾ ਕੇ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

“ਆਮਦਨ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਪਟਵਾਰੀ ਅਤੇ ਕਨੂੰਨਗੋ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਦਿਹਾੜੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਹੀਨਾ ਜਾਂ ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ 60 ਰੁਪਏ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਕਿ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਹ, ਜਿਹੜੇ ਇਹ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਗਰਮ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਪੰਤੂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੱਕਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗੂਠਾ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੀਮ ਦੀ ਅਸਲ ਅਮਲਦਾਰੀ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਤਲਖੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

“ਮੁੱਖ ਸੰਪਰਕ ਮਾਰਗ (ਸੰਨੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜੀ ਟੀ ਰੋਡ ਅਤੇ ਨਰਾਇਣਗੜ੍ਹ ਬਾਈਪਾਸ ਤੱਕ) ਦੀ ਹਾਲਤ ਏਨੀ ਮਾੜੀ ਹੈ ਕਿ ਚੁੱਪ ਹੀ ਭਲੀ। ਇਸ ਸੜਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਰਾਹ ਤਾਂ ਝਬਾਲ ਰਾਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਛੇਹਰਟਾ ਬਾਈਪਾਸ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਬਾਸਰਕੇ ਭਾਈ ਸੜਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੜਕ ਮੁਨਾਸਬ ਹੱਦ ਤੱਕ ਚੌੜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਲਤ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹਾਦਸੇ ਆਮ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਸੜਕ ਮੰਡੀ ਬੋਰਡ ਦੀ ਹੈ। ਮੰਦੀ ਇਹ ਏਨੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਇਸ ਉੱਪਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੜਕ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਾਵਾਜਬ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਜਲ-ਪੂਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।”

ਕੀ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਵਾਲੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਛੇਹਰਟੇ ਵਾਲੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣਗੇ ?

N2 23-11-2007

ਕਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਭਾਈਚਾਰ ਲਈ ਦੁਸਹਿਰਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਸਾਡੀ ਵੱਸ ਦੀ ਤਕੜੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹਨ। ਗਾਵਣ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਦੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਰ ਭਾਈਚਾਰ ਵੱਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਸਾਲ ਛੇਹਰਟੇ ਵਿੱਚ ਦੁਸਹਿਰੇ ਮੌਕੇ ਝਗੜਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗਲਤ-ਫਹਿਮੀਆ ਵੀ।

ਕਈ ਵੱਡੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਛੇਹਰਟੇ ਵਿੱਚ ਦੁਸਹਿਰਾ ਸੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਝਗੜਿਆਂ-ਝੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਕਦੇ ਵੀ ਦੂਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਗਾਬਨ ਆਦਿ ਦੇ ਇਲਜਾਮ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਈ-ਭਤੀਜਾਵਾਂ ਦਾ ਦਸ ਕਦੇ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਘੱਟ-ਘੱਟ ਮਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਜਿਹੀ ਕਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ 15 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਸਾਇਦ ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਤੋਂ, ਦੁਸਹਿਰਾ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਨਾਇਆ ਜਾਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਾਰੀ ਹਾਲਾਤ ਨੇ ਮਾੜਾ ਮੜ ਕੱਟ ਲਿਆ। ਭਾਜਪਾ ਦੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਮੈਂਬਰ ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਹੋਣ ਭਾਜਪਾ ਦੇ ਉਮੀਦਵਾਰ ਸੀ ਛੀਨਾ ਨੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਹ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਣਗੇ। ਜਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਇਹ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਮ-ਪੱਚ ਬਦਲ ਲਏ।

ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦੁਸਹਿਰਾ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਵੱਲ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਨਾਇਆ ਜਾਏਗਾ। ਮਤਲਬ ਇਸ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਦੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਛੇਹਰਟੇ ਹੀ ਮਨਾਏ ਸਨ। ਕਾਨਾਫੂਸੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ

ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਨਵੀਂ ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾ ਕੇ ਮੰਦਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣਗੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਗਾਵਣ ਆਦਿ ਦੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪਤਲ ਵੀ ਲੈ ਆਏ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੁਤਲੇ ਅੰਦਰ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਸੀ ਉਹ ਪਿਛਕੜ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਐੱਸ ਐੱਸ ਪੀ ਨੇ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਅਫਸਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵੱਕਾਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਲ ਤਜਰਬਾ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਨੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਦੁਸਹਿਰਾ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆਗਿਆ ਲੈ ਲਈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸ ਦੇ ਨਾਂਅ ਉੱਤੇ ਬਿਨ-ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਲੈ ਲਈ ਗਈ। ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਡੀ ਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਲਈ ਬੰਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜੇ ਡੀ ਸੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਰਬ ਪਾਰਟੀ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਾਏ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਦੁਰੁਸਤ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਜੇ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਨਤਕ ਗਾਏ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਦੁਸਹਿਰਾ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਡੀ ਸੀ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੀ ਕਈ ਪ੍ਰਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਐੱਸ ਐੱਸ ਪੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਸਹਿਮਤੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਪੰਜ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਤੇ ਪੰਜ ਹੀ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਉੱਤੇ ਬੈਠਣਗੇ। ਫੈਸਲਾ ਇਹ

ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ

ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗਾਵਣ, ਕੁਝਕਰਨ ਅਤੇ ਮਘਨਾਬ ਦੇ ਪੁਤਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਡੀ ਸੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਲਗਾਉਣਗੇ।

ਇਸ ਨਿਪਟਾਰੇ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਤਾਂ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਉਮੀਦ ਵੀ ਜਾਰੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਬਣ ਰਹੇ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਇਹ ਕਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ "ਸਰਕਾਰ ਸਾਡੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜੋ ਚਾਹੀਏ, ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।" ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਾਜਬ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰੀ ਜਾਦੇ ਸਨ, "ਦੁਸਹਿਰਾ ਇੱਕ ਧਾਰਮਕ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਜਿੰਮ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਇੱਕ ਬੜੀ ਤਕੜੀ ਦਲੀਲ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਕਮਰਾਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਭਾਜਪਾ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜੇ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਤੁਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਨਤੀਜਾ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਗੜਬੜ ਦੀ ਸੰਕਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅੰਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ। ਭੀੜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ ਸਨ।

ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਨੇ ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਾਵਣ ਦੇ ਪੁਤਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਨੋਟਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਡੀ ਸੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗਾਏ ਦੱਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਜ ਵਾਪਰਿਆ, ਉਹ ਇੰਜ ਸੀ ਮੰਦਰ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਹ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਡੀ ਸੀ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸਮਝੌਤਾ ਵੀ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਪੁਤਲੇ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਗਰਾਊਂਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਸੜਕ ਕੰਢੇ ਅੱਗੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਹੋਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਉਡੀਕਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, "ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਟਕਰਾਅ ਜਾਂ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ।" ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਨੇ ਗਾਵਣ ਦੇ ਪੁਤਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਠੀਕ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਅਗਨੀ ਵਿਖਾਈ।

ਇਸ ਦਾ ਜ ਨਸ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਮਲਕਣ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ

1. ਦੁਸਹਿਰਾ ਵੇਖਣ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਘਰੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਅੰਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੋ ਗਏ ਨਹੀਂ ਸਨ।
2. ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਆਪਣੀ ਹਮਾਇਤ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਲਤ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਾਪਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੱਲ ਧਾਰਮਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਜਤਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵੱਟ ਆਧਾਰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

3. ਲੋਕੀ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦਿੜ੍ਹ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਜਪਾ ਦੀ ਖੜ ਨਾਕਾਮ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਵਿਮਲਾ ਡਾਂਗ ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਮਰ ਨਾਲ ਗਈ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਰੀ ਜੀਧ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹਠਾ ਉੱਤਰਨ ਲਈ ਬੰਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਨਾਸਬ ਥਾਂ ਲੈ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ੇਸ਼ਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਗਾਵਣ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਸਾੜ ਕੇ ਇੱਕ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਦੀ ਹਾਰ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਸ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕੁਝ ਮਖੌਲ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗੱਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਸੀ, "ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਗਮ ਡੀ ਸੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਛੱਡੀ ਹੀ ਉਹ ਵਕਤ ਵੀ ਆ ਜਾਏਗਾ, ਜਦ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਗੱਠਜੋੜ ਸੱਤਾ ਵੀ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।"

N2 ਇਹ ਹੈ ਸਾਡਾ ਭਾਰਤ ਮਹਾਨ ! 15/11/07

“ਹੁਣੇ ਜਿਹੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ 8 ਕਰੋੜ 50 ਲੱਖ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਮਦਨ 20 ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ।”-ਗੁਰਦਾਸ ਦਾਸਗੁਪਤਾ ਨੇ 21.8.2007 ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ।

“53 ਫੀਸਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 8ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।”-ਜੇ ਆਰ ਸ਼ਰਮਾ ਦੇ ਲੇਖ ਵਿੱਚੋਂ।

77 ਫੀਸਦੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਗਰੀਬ ਹਨ।”-ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ

“ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕੇਵਲ 12.7 ਫੀਸਦੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਨਕਦ ਆਮਦਨੀ ਹੈ।”-ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ

“ਕਿਰਤ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਤਾਜ਼ਾ-ਤਰੀਨ ਸਰਵੇਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ ਦੀ ਵੱਸੋਂ 110 ਕਰੋੜ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 84 ਕਰੋੜ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਤ ਪਰਵਾਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।”-ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾਸਗੁਪਤਾ ਨੇ 13.10.2007 ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ।

“ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਣ ਵਾਲੀਆਂ 35 ਫੀਸਦੀ ਦਵਾਈਆਂ ਨਕਲੀ ਹਨ।”-ਐੱਸ ਕੇ ਮਿੱਤਲ ਦੇ ਲੇਖ ਦੀ ਸੁਰਖੀ।

“ਇੱਕ ਅਖਬਾਰੀ ਖਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਿਲਾਇੰਸ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼ ਲਿਮਿਟਡ ਦਾ ਨਿਰੋਲ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਵਧ ਕੇ 11943 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।”

“ਦੇਸ ਵਿਚਲੇ ਬੋਰੋਜ਼ਗਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 25 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 30 ਕਰੋੜ ਤੱਕ ਹੈ।”-ਯੋਜਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ 23-29/9/07 ਦੇ ਅੰਕ 'ਚੋਂ।

“ਬੋਰੋਜ਼ਗਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾਨਾ ਵਾਧਾ 3.5 ਤੋਂ 4 ਕਰੋੜ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”-ਉਪਰੋਕਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਣ ਵਾਲੇ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚੋਂ 50 ਫੀਸਦੀ ਸੁੱਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”-ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ

“ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇਸ ਦੀ ਵੱਸੋਂ ਦਾ ਅੱਧ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ 8 ਫੀਸਦੀ ਹੀ ਹਨ।”-ਸੁਮਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਾਂਤ, ਦੇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।

“ਅੰਬਾਨੀ ਭਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਅਮੀਰ ਵਿਅਕਤੀ।”-ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ

ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਖਬਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਸਤ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਨੰਬਰ ਇੱਕ ਦੇਸ ਹੈ)।

ਬਰਤਾਨੀਆ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਖਬਰ ਹੈ:

“ਕੈਂਬਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੂੰ ਫੀਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਜਿਸਮ-ਫਰੋਸ਼ੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।”

“ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ।”

“ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ (OFF) ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ (BUY) ਬਣੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਲਈ ਹੈ।”-‘ਆਊਟ ਲੁਕ’ ਦੇ 15.10.07 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਠਕ ਦੇ ਖਤ 'ਚੋਂ।

-ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ

22